

Dealing with innovators and doubters in religious affairs (a case study of Ibn Sarhan)

Hasan Rezaee Haftador¹ | Mohammad Mirkhani² | Fatemah Kamali³

1. Corresponding Author, Associate Professor, Department of Qur'ān and hadīth Sciences, faculty of theology, College of Farabi, University of Tehran, Qom, Iran. E-mail: hrezaii@ut.ac.ir.
2. Master of Political Science, Baqir al-Olum University, Qom, Iran. E-mail: Mohammadmirkhani@gmail.com
3. Master of Qur'ān and hadīth Sciences, faculty of theology, College of Farabi, University of Tehran, Qom, Iran. E-mail: Fkamali@ut.ac.ir

Article info.	Abstract
Article type: Research Article	A narration in Al-Kafi issues the command of "Behtan" along with "Sab" and "Waqi'a" in the face of "Ahl al-Rib and Bid'at". This narration, which is called "Mubahateh", has become one of the most challenging topics among scholars, jurists and moralists. Calling blasphemy and the legal-moral sanctity of blasphemy has caused the thinkers under this narrative to hesitate about the concept of "blasphemy" and the possibility or impossibility of applying it to heretics. In the conducted researches, most of the researchers, by accepting the basis of the applicative nature of ugliness in any situation, have tried to weaken the narrative or carry the meaning of ugliness on this category.
Article history: Received 07 April, 2023 Received in revised form 20 July, 2023 Accepted 18 August, 2023 Published online 22 September, 2024	This research, with analytical-critical method, while criticizing the previous writings about Mubahateh narration, examines documents, lexical concepts, the formation of hadith family and using semantic data, comprehensive analysis of Behtan and then the reason of the issuance of the said verdict based on the expression of the peak of individual degeneration and The depth of corruption created by the innovators in the religious community has been discussed. From the sum of the various evidences, it is concluded that this narration introduces Behtan as one of the strategies for dealing with heretics and skeptics.
Keywords: blasphemy, illusory, heresy, Sahih of Ibn Sarhan	

Cite this article: Haftador, H., Mirkhani, M., & Kamali, F. (2024). Dealing with innovators and doubters in religious affairs (a case study of Ibn Sarhan). *Journal of Ketab-e Qayyem*, 14(2), 341-363.

<http://doi.org/10.30512/kq.2023.19937.3656>

© The author(s).

Publisher: Meybod University.

DOI: <http://doi.org/10.30512/kq.2023.19937.3656>

Extended Abstract

Introduction

This study set out to comprehensively analyze the “Mubāhita” narration in Kulaynī’s *Al-Kāfi*, which refers to the topic of buhtān against “People of Innovation”. The main theme of the study was to examine the seeming contradiction between the jurisprudential-ethical prohibition of using buhtān and the clear order of this narration to use it. The secondary purposes were as follows:

- Examining the validity of the text and chain of transmission of this narration and rejecting the claims about the weakness of its chain of transmission or the distortion of its text.
- Identifying the precise meaning of “buhtān” in the context of this narration and responding to doubts cast about its meaning.
- Clarifying the nature of “People of Innovation” and the reason for the issuance of such a strong ruling against them.
- Determining the limits and conditions of the permission to use buhtān as a defensive mechanism in the religious community.

Methodology

This study was carried out using an analytic-critical method based on authoritative sources of narration, rijāl, language, and exegesis. The methodological steps are as follows:

a) Examining the chain of transmission

Evaluating the transmitters: examining the trustworthiness of the transmitters mentioned in the chain of transmission (Muḥammad b. Yaḥyā, Muḥammad b. Ḥusayn, Aḥmad b. Muḥammad b. Abī Naṣr, Dāwūd b. Sarḥān) based on Shī‘a rijāl sources such as Najāshī’s *Rijāl* and ‘Allāma Ḥillī’s *Khāliṣa al-Aqwāl*.

Comparing different manuscripts: analyzing the manuscript differences (such as “naḥībūhum” in Wurrām’s *Tanbīh al-Khawātir* and “ahīnūhum” in *Jawāhir al-Kalām*) and rejecting them due to their weak chains of transmission and their incongruence with the textual indications.

b) Conceptology of the vocabulary

Etymology: examining the meaning of the word “buhtān” in philological sources (such as Farāhīdī’s *Al-‘Ayn* and Ibn Farīs’ *Maqā’īs al-Lughā*) and distinguishing its meaning from similar words such as “Iftirā”.

Historical analysis: studying the application of the term “buhtān” in the works of the contemporaries of Imām Ṣādiq (a) (such as Ibn Muqaffa‘) in order to understand its common linguistic meaning during its issuance time.

Linguistic context: considering the co-occurrence of the term “buhtān” with words “sabb” and “waqī‘a” in the narration and the effect of these indications on the meaning.

c) Forming the Ḥadīth family

Collecting related narrations: extracting 11 narrations about “buhtān” from the Four Books (*Al-Kāfi*, *Man Lā Yaḥḍurhu al-Faqīh*, *Tahdhīb al-Aḥkām*, and *Al-Istibṣār*).

Content analysis: examining the contexts of narrations and obtaining a single meaning for the term “buhtān” from the narrative texts.

d) Station of the People of Innovation

Terminological definition: explicating the term “bid‘a” based on the viewpoints of Sayyid Murtaḍā in *Al-Dharī‘a* and ‘Allāma Majlisī in *Biḥār al-Anwār*.

The four factors: analyzing the characteristics of the People of Innovation, such as using legislation polytheism, following whims of soul, slandering God, and being misleading.

Social function: examining narrations that deem innovation in religion as a factor that destroys religion and brings about tumult.

e) Analyzing the arguments

Distinguishing primary and secondary rulings: examining the conditions under which buhtān is permissible (in normal conditions and exceptional cases).

Comparing with similar rulings: comparing this narration with the permission to perform invective against polytheists in the Al-Sīra al-Nabawīyya in order to understand the logic behind its legislation.

Discussion

a) Validity of the text and the chain of transmission

Trustworthiness of the transmitters: all transmitters mentioned in the chain of transmission of this narration (especially Dāwūd b. Sarḥān) are deemed trustworthy by Twelver Shī'a rijāl scholars.

Textual integrity: the reading "bāhitūhum" (slander them) is the only valid version. Other versions such as "nāhibūhum" were rejected due to their incongruity with the content.

Verification by notable scholars: 'Allāma Majlisī in *Mir'āt al-'Uqūl* and Shaykh Anṣārī in *Al-Makāsib* deem the text and the chain of transmission of the narration to be sound.

b) Meaning of buhtān

Terminology: "buhtān" in terminology means deliberate false attribution, and in sources such as Jawharī's *Al-Ṣiḥāḥ* is taken to mean the same as "Iftirā".

The meaning common in the issuance era: The examination of the works of the second century AH (such as *Kalīla wa Dimna* by Ibn Muqaffa') demonstrates that the term "buhtān" in that era always meant slander.

Ḥadīth family: in the 11 examined narrations, "buhtān" has appeared alongside concepts such as ghayba (backbiting), kidhb (lying), and 'udwān (enmity), and has been introduced as a reproached deed.

Linguistic context of the narration: the co-occurrence of "buhtān" with "sabb" (reality-based profanity) and waqī'a (revealing shortcomings) shows that "buhtān" means deliberate slander to invalidate the People of Innovation.

c) The nature of the People of Innovation

Definition: by distorting religion (through invalid addition or removal), People of Innovation provide a distorted reading of religion. This is a kind of legislation polytheism and is at par with disbelief.

Social threats:

- Casting doubts about religious beliefs and weakening faith in society
- Becoming a role model for misleading future generations

Psychological characteristics: innovators follow their whims of soul, and by attributing false claims to God, defame God.

d) Buhtān ruling

Primary ruling: buhtān, as a defensive strategy, can only be used against innovators who have created a serious threat against the religious community.

Conditions for execution:

1. Identifying the instance: determining the innovator is upon religious scholars who are familiar with the sunna and the conditions of the era.

2. Being purposeful: buhtān should be only used to neutralize the destructive effect of the innovator and protect the society.
3. Avoiding extreme application: unnecessary or vast buhtān that can lead to general distrust should be avoided.

Secondary ruling: if the use of buhtān leads to a greater problem (such as sympathy with the innovator), the execution of the ruling should be stopped.

RESULTS

1. Validity of the narration: the chain of transmission and the text of the “Mubāhita” narration are completely valid, and the claims about the weakness of its chain of transmission or the distortion of its text lack scientific foundations.
2. Meaning of buhtān: “buhtān” in this narration means attributing a deliberate and conscious slander to invalidate the innovators rather than perplexing or providing logical arguments. This meaning is verified using terminological, historical, and narrative evidence.
3. Innovators’ threats: by distorting religion, innovators threaten the doctrinal security of the society and opposition to them is a collective responsibility.
4. Conditional permissibility of buhtān: the use of buhtān is permissible only under the following conditions:
 - Serious threat: innovators are actively destroying religious foundations.
 - Scholarly identification: by precise examination, religious scholars confirm the instance of innovation.
 - Observing proportionality: the severity of buhtān should be proportionate to the severity of the threat of the distorting movement.
5. Distinguishing buhtān from personal iftirā’: in this narration, buhtān is different from personal iftirā’ (defamation) and regards defending the essence of religion.
6. Criticism of earlier works: the incorrect understandings that have interpreted “buhtān” as “perplexing” or have taken the chain of transmission of the narration to be weak are rejected due to their ignorance of the textual indications and the dangerous station of innovators.

Conclusion

The Mubāhita narration permits the use of buhtān not as a personal tool but as a legitimate weapon in the cultural battle against distorting movements. This ruling has been issued in the framework of the general interest of religion in order to preserve the genuineness of Islam. However, its execution needs scientific precision, avoidance of misuse, and consideration of social consequences.

مقابله با بدعت‌گذاران و تردیدافکنان در امور دینی (مطالعه موردی صحیحۀ ابن سرحان)

حسن رضایی هفتادار^۱ | محمد میرخانی^۲ | فاطمه کمالی^۳

۱. نویسنده مسئول، دانشیار گروه علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات دانشکدگان فارابی، دانشگاه تهران، قم، ایران. رایانامه: hrezaii@ut.ac.ir

۲. کارشناسی ارشد علوم سیاسی دانشگاه باقرالعلوم، قم، ایران. رایانامه: Mohammadmirkhani@gmail.com

۳. کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث، دانشکده الهیات، دانشکدگان فارابی، دانشگاه تهران، قم، ایران. رایانامه: Fkamali@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۱/۱۸</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۴/۲۹</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۲۷</p> <p>تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۷/۰۱</p> <p>کلیدواژه‌ها: مباهته، بهتان، بدعت، صحیحۀ ابن سرحان.</p>	<p>هدف: این پژوهش با هدف تحلیل روایت موسوم به «مباهته» از الکافی کلینی انجام شده است که به دستور مقابله با اهل بدعت و شبهه‌افکنان از طریق روش‌هایی مانند «بهتان» اشاره دارد. مسئله محوری، بررسی جواز اخلاقی-فقهی بهتان در مواجهه با بدعت‌گذاران است. هدف نهایی، تبیین دلایل صدور این حکم، شناخت دقیق ماهیت اهل بدعت و تعیین دامنه کاربست این روش‌ها در راستای حفظ دین و جلوگیری از فساد است.</p> <p>روش پژوهش: این پژوهش با روش تحلیلی-انتقادی و با تکیه بر منابع کتابخانه‌ای انجام شده است. مراحل تحقیق شامل موارد زیر است: بررسی سندی؛ ارزیابی روایان حدیث و اعتبارسنجی نقل‌های متفاوت. مفهوم‌شناسی؛ تحلیل لغوی «بهتان»، «اسب» و «وقیعه». تشکیل خانواده حدیثی؛ گردآوری و بررسی احادیث مرتبط برای درک بار معنایی این واژه در متون روایی. تحلیل سیاقی؛ توجه به هم‌نشینی «بهتان» با «اسب» و «وقیعه». بررسی جایگاه اهل بدعت؛ تحلیل مؤلفه‌های چهارگانه شرک، هوای نفس، افترا به خدا و گمراهی در تعریف بدعت‌گذاران.</p> <p>یافته‌ها: اعتبار سندی؛ سند روایت با روایان ثقه، صحیح ارزیابی شد. تعابیر جایگزین مانند «ناهبوم» فاقد اعتبار هستند. معنای بهتان؛ برخلاف دیدگاه برخی پژوهشگران، «بهتان» در این روایت به معنای تهمت آگاهانه برای بی‌اعتبارسازی اهل بدعت است، نه صرفاً تحریف‌آفرینی. ماهیت اهل بدعت؛ بدعت‌گذاران با ایجاد قرائت‌های انحرافی، مروج شرک در تشریح و عامل نابودی دین هستند. حکم اولی و ثانوی؛ بهتان به‌عنوان یک راهبرد دفاعی در شرایط خاص و با تشخیص عالمان دینی تجویز می‌شود. این حکم ممکن است در صورت ایجاد مفسده (مانند مظلوم‌نمایی بدعت‌گذاران) مشمول احکام ثانوی شود.</p> <p>نتیجه‌گیری: روایت مباهته با سند معتبر و دلالت صریح، بهتان را روشی مشروع در مقابله با اهل بدعت معرفی می‌کند، مشروط بر آنکه با هدف حفظ جامعه دینی و طرد اجتماعی آنان انجام شود.</p> <p>حدود بهتان؛ این روش تنها در مورد کسانی جایز است که با تحریف دین، خطری جدی برای ایمان جامعه ایجاد کنند و تشخیص مصداق آن بر عهده عالمان دین است.</p> <p>نقد دیدگاه‌های پیشین؛ برداشت‌های مبتنی بر «تحریف‌آفرینی» یا «تضعیف حدیث» به دلیل بی‌توجهی به قرائن درون‌متنی و جایگاه خطرناک اهل بدعت، نادرست ارزیابی شدند.</p> <p>جمع‌بندی نهایی؛ مقابله با اهل بدعت از طریق بهتان، نه تنها نقض اصول اخلاقی نیست، بلکه در چهارچوب مصلحت دینی و برای جلوگیری از انحراف گسترده جامعه تجویز شده است.</p>

استاد: هفتادار، حسن رضایی؛ میرخانی، محمد و کمالی، فاطمه. (۱۴۰۳). مقابله با بدعت‌گذاران و تردیدافکنان در امور دینی (مطالعه موردی صحیحۀ ابن سرحان). کتاب‌قیم، ۱۴ (۲)، ۳۶۳-۳۴۱، ۳۱. پایپ: ۳۶۳-۳۴۱، ۳۱.

DOI: <http://doi.org/10.30512/kq.2023.19937.3656>

۱. طرح مسئله

باورهای دینی مسلمانان، مهم‌ترین سرمایه شناختی ایشان است که حفظ و حراست از آن، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. از این‌روی، هرگونه خدشه و آسیب به آن می‌تواند خطری جدی برای دین به شمار آید. حال اگر گروه و کسانی درصدد انحراف و تردید در این آموزه‌ها برآیند، مقابله با ایشان حیاتی است. در روایتی، امام صادق (ع) به نقل از پیامبر (ص)، گونه مواجهه با این دسته را به پیروان خویش آموزش داده است که این جستار در پی واکاوی و ارائه راهکار از این روایت است. علاوه بر شارحان «الکافی» و برخی فقیهان، مقالاتی در سال‌های اخیر، ذیل این حدیث نگاشته شده و برخی به نقد و بررسی آن پرداخته‌اند که در ادامه بدان‌ها اشاره می‌شود:

۱. «تأملی در مدلول روایت موسوم به مباحته» (محمدیان، علمی سولا و فخعلی، ۱۳۹۴، صص ۱۵۷-۱۸۰)؛

۲. «بررسی سندی و متنی روایت "مباحته"» (پیروزفر و بهادری، ۱۳۹۵، صص ۵۵-۷۵)؛

۳. «ریشه‌یابی، تحلیل و نقد فتوای جواز بهتان به اهل بدعت» (احمدنژاد و کلباسی، ۱۳۹۵، صص ۹۷-۱۲۷).

پژوهش‌های یادشده، جملگی در عدم جواز بهتان به اهل بدعت هم‌صدا بوده و در مقام «ردیه‌نویسی» بر این روایت برآمده‌اند. به نظر می‌رسد، هر یک از نویسندگان، متأثر از پیش‌ذهنیت خویش، در اطلاق‌گرایی مذمت بهتان در هر موقعیتی بوده‌اند. آنان بی آنکه به ریخت‌های متنوع کلمه و قرائن درونی کلام توجه کنند، معنا را به دلخواه تفسیر به رأی کرده یا حکم به اجمال و شبهه مفهومی داده و تفاوتی بین حکم اولی و ثانوی قائل نشده‌اند. به همین جهت، در هر وضعیتی حکم به حرمت بهتان داده‌اند.

در مقاله «جستاری فقه‌الحدیثی در حدیث بدعت و بهتان» (موحدی محب، ۱۳۹۴، صص ۲۲۹-۲۴۴) نیز، گرچه این روایت را از احادیث صحیح دانسته؛ اما بنا بر احتمال، ضرورت بهتان را در چالش‌های علمی و به معنای مبہوت کردن دانسته است. با توجه به آنچه بیان شد، این مقاله در پی واپژوهی در سند و محتوای آن بر محوریت «تهمت» به «اهل شک و بدعت» است. این پژوهش می‌کوشد، به پرسش‌های پیش‌رو پاسخ دهد:

۱. چه صورت‌هایی برای روایت یادشده در منابع روایی نقل شده است؟

۲. «بهتان» گفته‌شده در روایت به چه معناست و معنای اصلی آن در لغت و عصر صدور چیست؟ قرائن «زبانی» در بافت حدیث

به چه معنایی دلالت دارد؟

۳. نظر به خانواده حدیثی بهتان، این واژه چه مفهومی دارد؟

۴. «اهل ریب و بدعت» با عنوان متعلق حکم حدیث، چه کسانی‌اند؟ و دارای چه ویژگی‌هایی هستند؟

۵. حکم برآمده از روایت، دارای چه حدود و ثغوری است؟

۲. بررسی متنی روایت

کلینی در «الکافی»، اولین بار روایت مورد بحث را نقل کرده است: «إِذَا رَأَيْتُمْ أَهْلَ الرَّيْبِ وَ الْبِدْعِ مِنْ بَعْدِي فَأَطْهَرُوا الْبِرَاءَةَ مِنْهُمْ وَ أَكْثَرُوا مِنْ سَبِّهِمْ وَ الْقَوْلِ فِيهِمْ وَ الْوَقِيعَةَ وَ بَاهْتُوهُمْ كَيْلًا يَطْمَعُوا فِي الْفُسَادِ فِي الْإِسْلَامِ وَ يَحْدَرُهُمُ النَّاسُ وَ لَا يَتَعَلَّمُوا مِنْ بَدْعِهِمْ يَكْتُوبُ اللَّهُ لَكُمْ بِذَلِكَ الْحَسَنَاتِ وَ يَرْفَعُ لَكُمْ بِهِ الدَّرَجَاتِ فِي الْآخِرَةِ» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۳۷۵)؛ هرگاه پس از من، اهل شک و بدعت را دیدید، بیزاری خود را از آنها آشکار کنید و به آنها بسیار دشنام دهید و درباره آنها زیاد بدگویی کنید و عیوبشان را زیاد بگویید و به آنها تهمت بزنید تا به فساد در اسلام طمع نکنند و مردم از آنها بر حذر شوند و از بدعت‌های آنان (چیزی) نیاموزند. خداوند در برابر این کارهایتان برای شما حسنات می‌نویسد و درجاتتان را در آخرت بالا خواهد برد.

از میان اندیشه‌ورانی که این حدیث را در کتب خود آورده‌اند، تنها وژام و صاحب جواهر با اندک تفاوت آن را نقل کرده‌اند. وژام با جایگزینی عبارت «ناهبوهم» (ورام، ۱۴۱۰، ج ۲، ص ۱۶۲) و صاحب جواهر با عبارت «اهینوهم» بدل از «باهتوهم»، به نقل روایت پرداخته‌اند (نجفی، ۱۳۶۲، ج ۴۱، ص ۴۱۳).

در سستی دو نقل متفاوت باید گفت، هیچ‌یک از این دو نقل، توان خدشه‌دار ساختن نقل‌های یک‌پارچه روایت مبنی بر قرائت «باهتوهم» در جوامع روایی را ندارد؛ زیرا بی‌شک غیر از این دو فرد، کسی از این نقل استفاده نکرده است. ضمن اینکه خود این دو نقل نیز، با هم تفاوت‌هایی دارند که حاکی از تفرد این دو می‌باشد؛ یعنی هر دو نیز، به قرائت یکسان نقل نکرده‌اند که این امر تفرد را به اوج می‌رساند. همچنین، سرچشمه همه نقل‌ها، به نقل کلینی در «الکافی» بازمی‌گردد که به قرائت «باهتوهم» نقل شده است. افزون بر آنکه اضطراب بودن کلینی (رک: نجاشی، ۱۴۰۷، ص ۳۷۷) و دقت‌ورزی کسانی چون مجلسی در گردآوری بهترین و کهن‌ترین نسخه‌ها (رک: مجلسی، ۱۴۰۳، ص ۵۳، مقدمه شعرانی)، دلیلی دیگر بر اصالت و اطمینان متن کتاب «الکافی» است؛ زیرا وی در بحار الأنوار (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۱، ص ۲۰۲) و مرآة العقول (مجلسی، ۱۴۰۴، ج ۱۱، ص ۸۰)، قرائت «باهتوهم» را محور کار خود قرار داده و هیچ اشاره‌ای به احتمال قرائت دیگر نداشته است؛ از این رو، می‌توان نقل «باهتوهم» را نقل صحیح دانست و در مقابل باید نقل «ناهبوهم» و «اهینوهم» را اجتهاد یا تصحیف ناقلان یا ناسخان به حساب آورد؛ چراکه برخی روایات اصیل، دستخوش این عارضه شده‌اند (حسن‌بیگی، ۱۴۰۱، ص ۲۵۷).

۳. بررسی سندی روایت

کتاب الکافی با ذکر سندهای معنعن و ارائه یکپارچه سند و متن روایت، از کتب اربعه متمایز است (اثباتی و طباطبایی‌پور، ۱۳۹۶، ص ۲۶۶)؛ در این روایت نیز، کلینی همین قاعده را رعایت کرده و سند روایت مورد بحث از این قرار است: «محمد بن یحیی عن محمد بن الحسن بن أحمد بن محمد بن ابی نصر عن داوود بن سرحان عن ابی عبدالله قال قال رسول الله...».

تمامی رجالیان، محمد بن یحیی را ثقه می‌دانند (نجاشی، ۱۴۰۷، ص ۳۵۳؛ ابن داوود حلی، ۱۳۴۲، ص ۳۴۰؛ علامه حلی، ۱۴۱۷، ص ۱۵۷). نجاشی محمد بن الحسن را نیز ثقه عین (نجاشی، ۱۴۰۷، ص ۳۳۴) خوانده و شیخ الطائفه او را کوفی و ثقه (طوسی، بی‌تا، ص ۴۰۰) و ابن داوود نیز او را ثقه و صحیح‌الروایة دانسته است (ابن داوود حلی، ۱۳۴۲، ص ۲۸۵). احمد بن محمد بن ابی نصر بزنطی نیز در زمره اصحاب اجماع است (کشی، ۱۳۴۸، ص ۵۵۶). همچنین، نجاشی وی را «عظیم‌المنزلة» در نزد امام رضا (ع) و امام جواد (ع) می‌داند (نجاشی، ۱۴۰۷، ص ۷۵) و شیخ طوسی نیز حکم به وثاقت او می‌دهد (طوسی، بی‌تا، ص ۵۰). در مورد داوود بن سرحان نیز مشابه همین توصیف جاری است (نجاشی، ۱۴۰۷، ص ۱۵۹؛ علامه حلی، ۱۴۱۱، ص ۶۹).

با بررسی یکایک راویان از منابع رجالی معتبر شیعه، مشخص شد تمامی افراد حاضر در این سند، ثقه و امامی هستند. بر همین اساس، می‌توان به صحت سند روایت گواهی داد. در اطمینان از این اعتبارسنجی، می‌توان از گواهی عالمان شیعی مبنی بر صحت روایت نیز بهره گرفت که این روایت را «صحیحۃ ابن سرحان» خوانده‌اند (رک: حرعاملی، ۱۴۱۸، ص ۵۷؛ بحرانی، ۱۴۰۵، ج ۱۸، ص ۱۶۴؛ نراقی، ۱۴۱۵، ج ۱۴، ص ۱۶۲؛ انصاری دزفولی، ۱۴۱۵، ج ۱، ص ۳۵۳؛ آل عصفور، ۱۴۲۱، ص ۴۴۶؛ روحانی، ۱۴۲۹، ج ۱، ص ۳۷۹).

۴. بررسی دلالتی روایت

پژوهش حاضر، در چهار گام لغت، عصر صدور روایت، بافت روایت و خانواده حدیثی، دلالت حدیث را بررسی خواهد کرد.

۴-۱. معانی اصلی ریخت‌های متنوع بهت

ریشه «بهت»، بیش‌تر در ثلاثی مجرد و در سه باب «مَنَعَ»، «حَسِبَ» و «شَرَفَ» کاربرد دارد. باب «مَنَعَ» که مراد فتحه عین‌الفاعل در ماضی و مضارع است (بَهَتَ يَبْهَتُ)، باب رایج در بین این سه باب به شمار می‌آید. از این رو، به عنوان اولین باب در معاجم آمده است. معنای آن طبق دیدگاه قریب به اتفاق لغویان، دلالت بر تهمت دارد. با وجود این، برخی آن را به معنای «نسبت‌دادن کلامی ناگفته» به کسی بیان کرده‌اند (ابن درید، ۱۹۸۸، ج ۱، ص ۲۵۷؛ مرتضی‌زبیدی، ۱۴۱۴، ج ۳، ص ۱۹) و برخی حوزه معنایی واژه را توسعه داده و هر نوع نسبت و تهمتی را در حوزه معنایی آن وارد کرده‌اند (فراهیدی، ۱۴۰۹، ج ۴، ص ۳۵؛ مدنی، ۱۳۸۴، ج ۳، ص ۱۸۶؛ ابن سیده، ۱۴۲۱، ج ۴، ص ۲۸۲؛ فیومی، ۱۴۱۴، ج ۲، ص ۶۳؛ جوهری، ۱۳۷۶، ج ۱، ص ۲۴۴؛ فیروزآبادی، ۱۴۱۵، ج ۱، ص ۱۹۰). بر این اساس، واژه بهت در باب «بَهَتَ يَبْهَتُ»، افزون بر نسبت‌دادن گفتار نگفته به شخص، شامل نسبت‌دادن کردار نکرده به وی نیز می‌شود. جوهری غیر از معنای تهمت‌زدن، مبهوت‌کردن و به تعبیر ساده‌تر، غافل‌گیر کردن را نیز با استناد به آیه ﴿بَلْ تَأْتِيهِمْ بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ﴾ (انبیاء: ۲۱/۴۰) در زمره معانی این واژه آورده است (جوهری، ۱۳۷۶، ج ۱، ص ۲۴۴). زبیدی در نقد جوهری بیان می‌کند که این معنا از «بغت» استفاده می‌شود نه از کلمه «بهت» (مرتضی‌زبیدی، ۱۴۱۴، ج ۳، ص ۱۹).

بیشتر لغویان، واژه‌های «بَهَتَ و بَهْتُ» از دو باب دیگر ثلاثی مجرد را دال بر تحیر و شگفت‌زدگی معنا کرده‌اند (جوهری، ۱۳۷۶، ج ۱، ص ۲۴۴؛ فیومی، ۱۴۱۴، ج ۲، ص ۶۳؛ ازهری، ۱۴۲۱، ج ۶، ص ۱۳۲؛ مدنی، ۱۳۸۴، ج ۳، ص ۱۸۶). زمخشری نیز خیره‌شدن همراه با خاموشی را معنای این دو باب می‌داند (زمخشری، ۱۳۸۶، ص ۱۷۴) که معنایی نزدیک به این مفهوم است. تنها ابن سیده معنای «بهت» در این دو باب را به چیرگی استدلال بر ضد کسی معنا می‌کند (ابن سیده، ۱۴۲۱، ج ۴، ص ۲۸۲).

صیغه مجهول ثلاثی مجرد، تنها یک صورت دارد که با این حساب مجهول ریشه بهت، «بُهْتُ يُبْهَتُ» است. برای این باب و نیز ریخت اسم مفعولی مشتق از مجهول (مبهوت)، بیش‌تر لغویان، معنای سرگشتگی، حیرت و شگفت‌زدگی را برشمرده‌اند؛ نظیر معنای «بهت» و «بُهْتُ» (فراهیدی، ۱۴۰۹، ج ۴، ص ۳۵؛ جوهری، ۱۳۷۶، ج ۱، ص ۲۴۴؛ ابن فارس، ۱۴۰۴، ج ۱، ص ۳۰۷؛ راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ج ۱، ص ۱۴۸). نکته دارای اهمیت آنکه جوهری ریخت مجهولی و مفعولی را فصیح‌تر از دو باب یادشده می‌داند (جوهری، ۱۳۷۶، ج ۱، ص ۲۴۴). قول زمخشری در «مقدمة الأدب» درباره معنای ریخت مجهولی همسان با معنای «بهت» و «بُهْتُ» است (زمخشری، ۱۳۸۶، ص ۱۷۴)؛ ولی در «أساس البلاغة» همچون معنای نگریستن متعجبانه را در اینجا بیان می‌کند (زمخشری، ۱۹۷۹، ص ۵۴).

از میان لغویان، ابن دُرَید تنها کسی است که غلبه و چیرگی استدلال بر ضد کسی را معنای باب مجهول بهت بیان می‌کند (ابن درید، ۱۹۸۸، ج ۱، ص ۲۵۷). در نقد ابن درید می‌توان به ظاهر کلام زجاج به نقل از ازهری اشاره کرد که قطع‌کردن و ساکت‌ساختن طرف مقابل به نحوی که متحیر شود، جزء معانی مجازی ریخت مجهولی «بهت» است و نه معنای حقیقی آن (نک: ازهری، ۱۴۲۱، ج ۶، ص ۱۳۲).

واژه بهتان در نظرگاه لغویان، اسم مصدر از باب «بَهَتَ» (فراهیدی، ۱۴۰۹، ج ۴، ص ۳۵؛ جوهری، ۱۳۷۶، ج ۱، ص ۲۴۴؛ ازهری، ۱۴۲۱، ج ۶، ص ۱۳۲) و مترادف افتراء، تهمت و دروغ است و این معنا برای لغویان واضح است؛ زیرا در بیان معنای برخی واژگان همچون ریشه «عصیبه»، «بهر»، «بجل» و «ققا»، از بهتان و در ردیف «إفک» بهره‌جسته‌اند (فراهیدی، ۱۴۰۹، ج ۱، ص ۹۹).

و ج ۴، ص ۴۸؛ جوهری، ۱۳۷۶، ج ۳، ص ۱۱۸۷ و ج ۶، ص ۲۲۴۱؛ ابن سیده، ۱۴۲۱، ج ۴، ص ۳۱۳ و ج ۷، ص ۴۴۴؛ ازهری، ۱۴۲۱، ج ۹، ص ۲۴۹ و ج ۱۱، ص ۷۰؛ فیروزآبادی، ۱۴۱۵، ج ۲، ص ۲۶؛ ج ۳، ص ۴۵۴ و ج ۴، ص ۳۰۲؛ مرتضی‌زبیدی، ۱۴۱۴، ج ۱۹، ص ۶۶ و ج ۲۰، ص ۹۵)، یا در تبیین معنای «بالبهیته» با اینکه هم‌ریشه با بهتان است، از بهتان در شفاف‌سازی معنای «بهیته» استفاده کرده‌اند (جوهری، ۱۳۷۶، ج ۱، ص ۲۴۴؛ زمخشری، ۱۳۸۶، ص ۵۴؛ مرتضی‌زبیدی، ۱۴۱۴، ج ۳، ص ۱۹). با این حال، ابن سیده و ابواسحاق به نقل از ازهری، در معنای آن افزوده‌اند که بهتان باطلی است که شخص از آن متحیر شود (ابن سیده، ۱۴۲۱، ج ۴، ص ۲۸۲؛ ازهری، ۱۴۲۱، ج ۶، ص ۱۳۲)؛ یعنی بهتان هر نوع تهمت‌ی را شامل نمی‌شود، بلکه تهمت و افترا بی است که سبب تحیر و اعجاب شخص شود.

۲-۴. کاربست معنایی مشتقات بهت در عصر صدور روایت

یکی از راهکارهای پذیرفته‌شده برای فهم درست معنای لغت، غیر از مراجعه به لغت‌نامه‌ها، مراجعه به آثار نگاشته‌شده در عصر صدور کلام است (رک: مسعودی، ۱۳۸۹، صص ۸۵-۸۶). در این روش، با مراجعه به منابع همان عصر، می‌توان عرف زمانه معصوم و کاربست‌های مختلف واژه در آن دوران را کشف کرد. با پی‌جویی این روش، دریافت شد که در عصر امام صادق (ع) (م. ۱۴۸ ق)، کلمه بهت و مشتقات آن، جنبه منفی داشته و برای دادن تخفیف و نسبت دادن کاری به دیگران، به‌کار می‌رفته است؛ برای مثال، ابن مقفع (م. ۱۴۲ ق)، چندین بار این واژه را به‌کار برده است که دو بار آن را در کنار «کذب» (رک. ابن مقفع، ۱۹۳۷، صص ۱۵۵ و ۱۶۸) و یک بار هم آن را در کنار واژگانی چون «مکروه»، «سرقه»، «خیانت»، «کذب» و «غیبت» نشانده است (ابن مقفع، ۱۹۳۷، ص ۸۰). مقاتل بن سلیمان (م. ۱۵۰ ق) نیز بهتان را دادن نسبتی که در شخص نیست، بیان می‌کند (مقاتل بن سلیمان، ۱۴۲۳، ج ۱، ص ۴۰۶). وی همچنین ذیل آیه ﴿وَلَكُمْ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ﴾ (انبیاء: ۱۸/۲۱)، از کلمه «بهتان» بهره‌جسته، آن را دادن نسبت فرزند به خدا می‌داند (مقاتل بن سلیمان، ۱۴۲۳، ج ۳، ص ۷۴). به علاوه، ابن اسحاق (م. ۱۵۱ ق) بهت را کنار فعل «یفتروا» آورده (رک: ابن اسحاق، ۱۳۹۸، ص ۲۴۰) که مراد، دادن نسبتی به دیگری است. مجموع نظرها در این باره، بر کاربست‌های هم‌عصران امام صادق (ع) بر جنبه نسبت ناروا تأکید دارند.

۳-۴. معنای بهتان در بافت روایت

صرف توجه به معنای لغوی واژگان، سبب بسیاری کج‌فهمی‌ها در فهم کلام است؛ زیرا معانی زاینده پیوند کلمات با یکدیگر در بستر ساختار جمله به یاری قرائن مختلف هستند و اساساً معنا در کلیت کلام شکل می‌گیرد. از این رو، برای فهم درست واژگان باید آن را در بستر عبارات معنا کرد؛ امری که به نظر می‌رسد، توجه‌گران مباهته به مبهورت‌ساختن، از آن غافل شده‌اند. به عقیده ایزوتسو، واژه‌ها در همه‌جا، گرایش شدید به ترکیب با برخی از واژه‌های دیگر، در بافت‌های کاربردی خود دارند تا آنجا که همه واژگان یک زبان به صورت شبکه پیچیده‌ای از گروه‌بندی‌های معنایی بیرون می‌آید (ایزوتسو، ۱۳۸۸، ص ۴۸). حال اگر این واژگان در جمله‌ای در کنار هم قرار بگیرند، سیاقی را تشکیل می‌دهند که بدان «سیاق کلمات» گفته می‌شود (رجبی، ۱۳۹۱، ص ۹۳).

در زبان‌شناسی، به سیاق کلمات یا واژگان هم‌جوار یک واژه، «واژگان هم‌نشین» گفته می‌شود. در این صورت، واژه در طول کلام و در بافت زبانی خود، به طور زنجیروار در تماس با سایر واژگان قرار می‌گیرد و در جملات مختلف، به دلیل هم‌نشینی و مجاورت با سایر واژگان، معانی مختلفی را القا می‌کند (صفوی، ۱۳۸۰، صص ۱۱۶-۱۱۷). قرینه‌بودن این نوع سیاق و تأثیر آن در تعیین و تحدید

معنای واژه‌ها، از قوی‌ترین قرینه‌های سیاقی است. هر گوینده دانایی، در هیچ موقعیتی از کلماتی که با آن جمله‌ای می‌سازد، معنای نامتناسب اراده نمی‌کند و از هر کلمه، معنایی را در نظر دارد که با معنای دیگر کلمات سازگار است (رجبی، ۱۳۹۱، ص ۹۴).

مشابه این قاعده زبان‌شناختی، در میان اصولیان نیز مورد توجه است. آنان فهم ابتدایی از الفاظ را ظهور تصویری خوانده‌اند که حجیت ندارد؛ اما ظهور تصدیقی در مقام فهم، حجت دارد که البته، اولین شرط آن اتمام کلام گوینده است؛ زیرا چه بسا کلام، آکنده از قرائنی باشد که مقصود گوینده خلاف معنای یکایک جمله باشد. در نظرگاه ایشان، ظهور تصویری دائرمدار علم‌شونده به معنای حقیقی واژگان و تداعی آن با صرف شنیدن واژگان است؛ اما ظهور تصدیقی، دائرمدار اراده گوینده و دقت نظر شونده بر قرائن کلام است (رک: بدری، ۱۴۲۸، ص ۱۸۷؛ مرکز اطلاعات و مدارک اسلامی، ۱۳۸۹، ص ۶۳۳). برای نمونه، کلمه «اسد» در جمله «رأيتُ أسداً» که بدون قرینه به کار رفته است، بر «حیوان درنده» که معنای حقیقی آن است، دلالت می‌کند، ولی با ادامه کلام گوینده و ضمیمه‌شدن قرینه در صورت جمله کامل «رأيتُ اسدا یرمی»، کلمه «اسد» به کمک «یرمی» به عنوان قرینه لفظی بر «مرد شجاع» دلالت خواهد کرد؛ بنابراین، برای فهم هر متنی می‌بایست به تمام قراین و کلمات موجود در عبارات دقت کرد تا برداشت ناقص و منافی اراده گوینده پدید نیاید. به همین جهت، بررسی دو واژه «سب» و «وقیعه» ضروری است.

۴-۴. مفهوم‌شناسی سَبّ

«سَبّ» به معنای قطع بوده (ابن درید، ۱۹۸۸، ج ۱، ص ۶۹؛ ابن سیده، ۱۴۲۱، ج ۸، ص ۴۲۲؛ فیروزآبادی، ۱۴۱۵، ج ۱، ص ۱۰۷) و کاربرد عبارت «سببت الناقه» (جوهری، ۱۳۷۶، ج ۱، ص ۱۴۴؛ ابن فارس، ۱۴۰۴، ج ۳، ص ۶۳)؛ شتر را سب کردم (= پاهایش را قطع کردم)، در راستای همین معناست.

معنای «شماّت» نیز که در زمره معانی این ماده بیان می‌شود، با اصل معنایی واژه پیوند دارد؛ زیرا سب در واقع «بریدن آبروی شخص» است (ابن درید، ۱۹۸۸، ج ۱، ص ۶۹). شاهد دیگر بر این نکته که در معنای «شتم» گفته شده، تقبیح شخص است و هنگامی که این تقبیح طولانی شود، نام سب را به خود می‌گیرد. نکته جالب اینکه شتم، ریشه در واقعیت و عیب شخص دارد (عسکری، ۱۴۰۰، ص ۴۳). آنچه در اینجا گفتنی است اینکه ترجمه سب به «فحش» در زبان فارسی، ترجمه غلط و مخدوشی به شمار می‌آید که بار معنایی زنده‌ای نسبت به سب دارد و موجب برداشت نادرست می‌شود. می‌توان «دشنام» را برگردان مناسبی برای این واژه دانست؛ زیرا «دش+نام» به معنای بد+نام است (دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۷، ص ۱۰۹۱۳). واژه «فحش» در معنا، هم‌تراز با واژه «رفث»، ناظر به امور جنسی و آمیزشی است (فراهیدی، ۱۴۰۹، ج ۸، ص ۲۲۰؛ جوهری، ۱۳۷۶، ج ۱، ص ۲۸۳). از همین روی، برگردان «سب» به فحش، موجب خلط معنا و در پی آن خطا در فهم خواهد شد؛ بنابراین، سب به معنای دشنام و بدنام کردن شخص است که ریشه در واقعیت دارد، درحالی‌که فحش ناسزا در مورد امور جنسی است.

با درنگ در برخی پژوهش‌های صورت‌گرفته ذیل این روایت، نویسندگان به صرف مشاهده واژه «سَبّ» و در پی آن با تمسک به آیه ﴿وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ...﴾ (أنعام: ۱۰۸/۶)، در مقام تضعیف روایت برآمده‌اند (نک: محمدیان، ۱۳۹۴، ص ۱۶۴؛ پیروفر، ۱۳۹۵، ص ۶۵). با اندکی تأمل، درمی‌یابیم که ایشان میان مفهوم «فحش» و «سَبّ» دچار خلط شده و از طرفی، در موضوع حکم آیه دقت نکرده‌اند؛ زیرا در آیه ۱۰۸ سوره انعام، از سب کردن بت‌ها توسط مؤمنان نهی شده و سخن از دو جبهه متعارض و دشمنی آشکار است و این دسته در توهین مستقیم و آشکار به مقدسات ابایی ندارند؛ اما مقوله بدعت کاملاً درون‌دینی است و شخص مبدع، باید [حداقل در ظاهر] مسلمان باشد وگرنه، سخن و حکم او مورد قبول مسلمانان قرار

نمی‌گیرد. شخص مبدع، دچار کفر درونی است و سعی می‌کند ظواهر را حفظ کند و اگر مورد «سَبِّ» هم واقع شود، برای رعایت حفظ ظاهر، به مقدسات توهین نمی‌کند، بر این اساس، در شمول آیه نمی‌گنجد.

۴-۵. مفهوم‌شناسی وقیعه

«وقیعه» در لغت به غیبت‌کردن معنا شده است (جوهری، ۱۳۷۶، ج ۳، ص ۱۳۰۳؛ طریحی، ۱۳۷۵، ج ۴، ص ۴۰۸؛ فیومی، ۱۴۱۴، ج ۲، ص ۶۶۸؛ صعیدی، ۱۴۱۰، ج ۱، ص ۱۸۳). برخی دیگر از اهل لغت آن را به معنای دشنام و ناسزا دانسته‌اند (فیومی، ۱۴۱۴، ج ۲، ص ۶۶۸؛ بستانی، ۱۳۷۵، ص ۹۹۳).

بنابر آنچه در بیان معنای سَبِّ و وقیعه ذکر شد، به دلیل فرائد داخلی و قاعده هم‌نشینی واژگان «سَبِّ» و «وقیعه»، واژه «باهتوهم» بی‌شک دربردارنده معنای تهمت و بار معنایی منفی است؛ زیرا عقلانی به نظر نمی‌رسد، ابتدا از دوری، سپس، شماتت و غیبت سخن به میان آید و در پایان گفته شود، حال با استدلال علمی، ایشان را مبهوت سازید.

۴-۶. خانواده حدیثی بهتان

خانواده حدیث، یکی از بهترین راه‌های فهم درست حدیث است. در «خانواده حدیثی»، احادیث مرتبط با حدیث اصلی، گردآوری و سنجیده می‌شوند تا مضمون و بار معنایی حدیث محوری فهمیده شود. بدین ترتیب، به خانواده حدیثی بهتان در کتب اربعه، به عنوان کتب روایی متقدم پرداخته می‌شود:

۱. رَسُولُ اللَّهِ (ص): «أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِشَرِّ رِجَالِكُمْ قُلْنَا بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ: إِنَّ مِنْ شَرِّ رِجَالِكُمُ الْبُهَاتِ الْجَرِيءِ الْفَحَّاشِ الْآكِلِ وَحَدَهُ وَالْمَانِعِ رَفْدَهُ» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۲۹۲).
۲. رَسُولُ اللَّهِ (ص): «يَا عَلِيُّ إِنَّ جَامِعَتِ أَهْلِكَ فِي لَيْلَةِ الثَّلَاثَاءِ فَقَضَيْ بَيْنَكُمَا وَلَدٌ فَإِنَّهُ يُرْزَقُ الشَّهَادَةَ بَعْدَ شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنْ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَلَا يُعَدُّهُ اللَّهُ مَعَ الْمُشْرِكِينَ وَ يَكُونُ طَيِّبَ النَّكْهَةِ وَالْفَمِ رَحِيمَ الْقَلْبِ سَخِيَّ الْيَدِ طَاهِرَ اللِّسَانِ مِنَ الْغِيْبَةِ وَ الْكُذِبِ وَ الْبُهْتَانِ» (صدوق، ۱۴۱۳، ج ۳، ص ۵۵۳).
۳. رَسُولُ اللَّهِ (ص): «إِنَّ مِنْ شَرِّ رِجَالِكُمُ الْبُهَاتِ الْفَاحِشِ الْآكِلِ وَحَدَهُ الْمَانِعِ رَفْدَهُ الضَّارِبِ أَهْلَهُ وَ عَبْدَهُ الْبَخِيلِ الْمُلْجِي عِيَالَهُ إِلَى غَيْرِهِ الْعَاقِ بِوَالِدَيْهِ» (طوسی، ۱۴۰۷، ج ۷، ص ۴۰۰).
۴. امام علی (ع): «يُنْسِينَ الْخَيْرَ وَ يَحْفَظْنَ الشَّرَّ يَتَهَفْتَنَ بِالْبُهْتَانِ وَ يَتَمَادَيْنَ فِي الطُّغْيَانِ وَ يَتَصَدَّقْنَ لِلشَّيْطَانِ فَذَاوَهُنَّ عَلَى كُلِّ حَالٍ وَ أَحْسِنُوا لَهُنَّ الْمَقَالَ لَعَلَّهُنَّ يُحْسِنَنَّ الْفِعَالَ» (صدوق، ۱۴۱۳، ج ۳، ص ۵۵۴).
۵. امام علی (ع): «فَتَقَرَّبُوا إِلَى أُنْمَةِ الضَّلَالَةِ وَ الدُّعَاةِ إِلَى النَّارِ بِالزُّورِ وَ الْكُذِبِ وَ الْبُهْتَانِ» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۱، ص ۶۳).
۶. أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ: «مَنْ بَهَتَ مُؤْمِنًا أَوْ مُؤْمِنَةً بِمَا لَيْسَ فِيهِ بَعَثَهُ اللَّهُ فِي طِينَةِ حَبَالٍ» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۳۵۷).
۷. أَبُو الْحَسَنِ (ع): «مَنْ ذَكَرَهُ بِمَا لَيْسَ فِيهِ فَقَدْ بَهَتَهُ» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۳۵۸).
۸. أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (ع): «الْبُهْتَانُ أَنْ تَقُولَ فِيهِ مَا لَيْسَ فِيهِ» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۳۵۸).
۹. أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (ع) به نقل از رسول الله (ص): «يَا هَوْلَاءِ أَبَايَعُكُنَّ عَلَى أَنْ لَا تُشْرِكَنَّ بِاللَّهِ شَيْئًا وَ لَا تُسْرِفَنَّ وَ لَا تُزَيِّنَنَّ وَ لَا تَقْتُلَنَّ أَوْلَادَكُنَّ وَ لَا تَأْتِيَنَّ بِبُهْتَانٍ» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵، ص ۵۲۶).

۱۰. أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (ع): «فَاتَّقُوا اللَّهَ وَكُفُّوا أَلْسِنَتَكُمْ إِلَّا مِنْ خَيْرٍ وَإِيَّاكُمْ أَنْ تُزَلُّوا أَلْسِنَتَكُمْ بِقَوْلِ الزُّورِ وَ الْبُهْتَانِ وَالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۸، ص ۳).

۱۱. أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (ع): «خَمْسَةٌ لَا يَنَامُونَ أَلْهَامُ بَدَمٍ يَسْفِكُهُ وَ ذُو الْمَالِ الْكَثِيرِ لَا أَمِينَ لَهُ وَ الْقَائِلُ فِي النَّاسِ الزُّورَ وَ الْبُهْتَانَ عَنْ عَرَضٍ مِنَ الدُّنْيَا يَبَالُهُ» (صدوق، ۱۴۱۳، ج ۱، ص ۵۰۳).

واژه «بهتان» در تمامی احادیث یاد شده، به معنای تهمت و در بردارنده معنای نکوهیده است؛ به ویژه، در روایت هفتم و هشتم که آشکارا این مسئله بیان شده است. از این رو، نمی توان بار منفی این واژه را نادیده انگاشت و به یک احتمال خلاف مطرح در لغت، آن هم بدون توجه در ریخت واژه توجه کرد. شاهد دیگر بر این برداشت، نام گذاری یکی از ابواب «الکافی» به نام «بَابُ الْغِيْبَةِ وَ الْبُهْتِ» توسط کلینی است (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۳۵۶).

در پایان این بخش، گفتنی است که در «الکافی» تنها در دو روایت، ریشه بهت به معنای حیرت و تعجب افاده شده که آن دو نیز در ریخت مجهولی کلمه «بهت» است؛ یعنی مطابق با آنچه در بررسی لغوی این ریشه بیان شد (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۱، ص ۴۹۵ و ج ۸، ص ۲۵).

۵. فهم روایت

در اینجا نوبت به درایت و فهم مقصود نهایی از انشاء روایت است که در پژوهش های پیشین نادیده گرفته شده است؛ حال آنکه این مرحله مورد تأکید معصومان (ع) بوده و از تمامی مراحل مهم تر و دشوارتر است (رک: صدوق، ۱۴۰۳، صص ۱-۲). در این قسمت تلاش می شود تا به پرسش های ذیل پاسخ داده شود: چه کسانی باید بهتان شوند؟ اهل ریب و بدعت چه کسانی اند؟ چه کسانی باید بهتان زننده باشند؟ حدود و ثغور تهمت به چه نحو است؟

۵-۱. کیستی بهتان شونده

اهل ریب و بدعت، متعلق احکام سب، وقیعه و بهتان هستند. اولین سؤال در این خصوص این است که اینان کیستند و چه جایگاهی در جامعه اسلامی دارند؟ در پاسخ، نخست به طور اجمالی به تعریف بدعت پرداخته می شود. سپس، به نقش تخریبی ایشان در جامعه اسلامی و تقابل با اهداف انبیاء و شرک آلود کردن جامعه دینی با رنگ و لعاب دین که به انحراف از درون می انجامد، اشاره خواهد شد.

۵-۲. تعریف اصطلاحی بدعت

سید مرتضی، «بدعت» را افزودن چیزی بر دین یا کاستن چیزی از آن می داند، بدون اینکه این کار مستند به اصل دین باشد (سید مرتضی، ۱۴۱۰، ج ۳، ص ۸۳). بنابراین، بدعت یعنی افزودن عنصری بدون دلیل دینی، به دین یا کاستن عنصری دینی از آن. فهم دلیل دینی، محدودیت و حجیت آن نیاز به مراجعه به اصول فقه دارد که از حوصله این پژوهش خارج است، اما مسئله اصلی این است که آیا این افزودن و کاستن به دست منکران و مخالفان دین صورت می گیرد؟ قطعاً چنین نیست؛ زیرا منکران در مقام انکار کلی هستند و در جبهه معارضان قرار دارند. آنها دین را از اساس نفی می کنند؛ چه رسد به اینکه بخواهند، امور و پدیده هایی را دینی قلمداد کنند.

بنابراین، مبدعان در زمره دین مداران و در مقام قرائت دین از منابع و بیان این هستند که چه اموری دینی و چه اموری غیردینی اند. به عبارتی، با تکیه بر کلیدواژه «انتساب» در تعریف بدعت، بدعت برداشت نادرست دینی به دست فردی دین دار است. به همین سبب

منکران، مخالفان دین و فاسقان در رفتار دینی و نیز، مخالفان عملی حکومت اسلامی، در دایره معنایی آن جای ندارند. بر این اساس، برخورد با مبدعان که در لباس دین به دنبال انحراف و ضربه به پیکره دین هستند، ضروری و لازم است. از این رو، بی‌شک برخورد با دگرانديشان، در دایره‌ای از تساهل و تسامح رفتاری قرار دارد که برای مبدعان، نه تنها چنین امری انشاء نشده است؛ بلکه برعکس، برخوردی سخت‌گیرانه را از پیروان خویش انتظار دارند. به همین سبب، برای درک بهتر تجویز برخوردهای شدید با مبدعان و درک موقعیت و کارکرد آنان در دین و جامعه اسلامی، به بیان جایگاه اینان پرداخته خواهد شد.

۵-۳. جایگاه اهل بدعت در دین

مسئله دیگر، درک نگاه رهبران دینی به این مقوله و جایگاه آنان در فرهنگ اسلامی است. افزون بر این، بایسته است که کارکرد سردمداران این جریان و نقش تخریبی آنان در جامعه اسلامی بازخوانی گردد تا به اقتضای فهم موضوع، تناسب حکم نیز آزموده شود. از این رو، به اختصار به مؤلفه‌های برجسته این امر پرداخته می‌شود. عناصر کلیدی جایگاه اهل بدعت را در چهار مؤلفه می‌توان خلاصه کرد:

۵-۳-۱. مرحله‌ای از شرک

در روایت امام باقر(ع)، شرک مرحله‌ای از بدعت قلمداد شده است: «أَدْنَى الشَّرْكِ أَنْ يَتَّبِعَ الرَّجُلُ رَأْيًا فَيُحِبُّ عَلَيْهِ وَيُغِصَّ» (برقی، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۲۰۷؛ صدوق، ۱۴۱۳، ج ۳، ص ۵۷۲)؛ کم‌ترین شرک آن است که انسانی رأی در دین ابداع کرده و بر اساس آن با دیگران دوستی و دشمنی کند. نقطه مقابل شرک، توحید است که در همه ابعاد بینش، گرایش و رفتار و در مراتب مختلف ذاتی، صفاتی، ربوبی، عبادی و... تجلی دارد. توحید ربوبی به عنوان یکی از حساس‌ترین نوع توحید، مرز سقوط جریان بدعت است. یکی از شاخه‌ها و جلوه‌های توحید ربوبی، «ربوبیت تشریحی» بیان شده است که به معنای تسلیم در برابر قانون‌گذاری خداوند است. همچنان که طبق نص قرآن، حکم‌گذاری از آن خداست (انعام: ۵۷/۶؛ یوسف: ۴۰/۱۲ و ۶۷)، ولی مبدعان، احکام الهی را نادیده انگاشته، حکمی دلخواه را در کنار حکم الله می‌نشانند. اساساً بدعت‌گذاری در دین، شرک در ربوبیت تشریحی خداوند و گناهی بسیار سنگین و تهدیدکننده کیان و اصالت دین الهی است؛ زیرا شخص مبدع، حکم الهی را قبول ندارد و از این رو، حکمی در مقابل حکم خدا می‌آورد. خدشه‌دار کردن حکم الهی توسط مبدع، به منزله جنگ او در برابر خداوند است. بر همین اساس، او مشرک قلمداد شده، در پی آن کافر نیز خوانده خواهد شد؛ زیرا کافران از احکام الهی رویگردانند و نیک می‌دانیم هرکسی که عامدانه، حتی یک حکم از احکام الهی را انکار کند، در زمره کافران قرار می‌گیرد (مصباح یزدی، ۱۳۹۲، صص ۲۲۶-۲۳۷).

۵-۳-۳. پیروی از هوای نفس

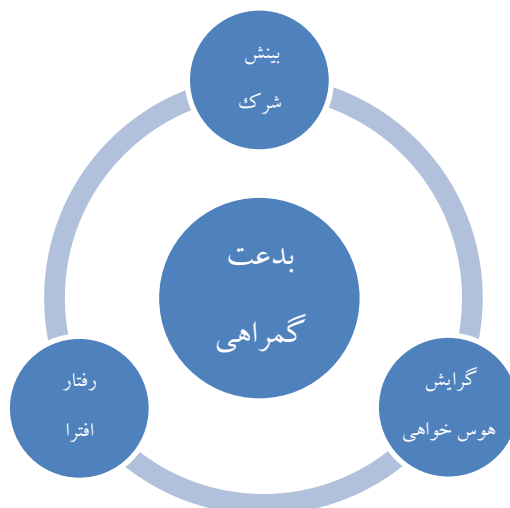
اهل بدعت به نوعی خود را جایگزین خدا در جعل حکم قلمداد کرده و احکام الهی را تحریف می‌کنند. بر اساس روایات، زمینه روان‌شناختی این کژی، در پیروی از هوای نفس است. امام علی(ع) می‌فرماید: «اهل بدعت، مخالفان اوامر خداوند و قرآن و پیامبر بوده، افرادی خودرأی و هواپرستند» (ابن عطیه، ۱۴۲۳، ج ۲، ص ۶۹۳؛ طبرسی، ۱۴۰۳، ج ۱، ص ۱۶۸).

۵-۳-۳. دروغ بستن بر خدا و پیامبر

نتیجه مسلم شرک‌انگاری و هوس‌گرایی، انحراف جامعه و بشریت در اتصال به وحی راستین است. همچنان که پیش‌تر اشاره شد، مبدعان در پی ایجاد انحراف هستند، نه انکار دین. لازمه بدعت‌گذاری و انتساب چیزی به دین، دروغ بستن به خدا و پیامبر و به‌طور کلی، شارع شریعت است (طباطبایی، ۱۳۹۰، ج ۷، ص ۳۶۵)؛ زیرا بدون دروغ بستن، انتسابی حاصل نمی‌شود و به دنبال آن امر دلخواه، مشروع تلقی نخواهد شد.

۵-۳-۴. گمراهی

پس از درک این مسئله که بدعت در ساحت بینش، کفر بوده، در گرایش، هوس‌خواهی و در رفتار نیز، دروغ بستن به جریان وحی است، در ساحت ارزش‌سنجی دینی، این مقوله در زمره گمراهی قرار می‌گیرد. از همین روی، در روایت آمده است: «كُلُّ بَدْعَةٍ ضَلَالَةٌ وَكُلُّ ضَلَالَةٍ فِي النَّارِ» (برقی، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۲۰۷؛ کلینی، ۱۴۰۷، ج ۱، ص ۵۷)؛ هر بدعتی گمراهی و فرجام هر گمراهی، فرو رفتن در آتش دوزخ است.

بر اساس مؤلفه‌های چهارگانه یادشده، بدعت در بدترین جایگاه در اسلام قرار دارد؛ به نحوی که پیامبر(ص) در روایتی، گناه بدعت را در زمره گناهان نابخشودنی می‌داند (ابن حیون، ۱۳۸۵، ج ۲، ص ۲۲۰). بر اساس مؤلفه‌های چهارگانه، بدعت تنها یک گناه نیست، بلکه با چندین گناه کبیره همراه شده است. بدین ترتیب، با توجه به فرهنگ دینی، شخص بدعت‌گذار در اسفل مراتب ارتباطی بین خود و خداوند قرار دارد. بر همین اساس، نباید چنین شخصی در جامعه اسلامی و در میان مردم نیز از موقعیت خوبی برخوردار باشد. امام صادق(ع) فرد بدعت‌گذارِ هواپرست را بدون هیچ حرمتی می‌داند (حمیری، ۱۴۱۳، ص ۱۷۶). قطعاً این نکوهش، مستلزم طرد کلی آنان است تا وجاهت اجتماعی‌شان کاملاً منتفی شود و دیگر منشأ اثر نباشند. همچنین، امام صادق(ع) از هم‌نشینی با مبدعان که بذر کفر و گمراهی در قلب را در پی دارد، هشدار می‌دهد (ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴، ص ۳۱۹). طرد مبدعان، نه یک امر دینی در ساحت الزام اجتماعی، بلکه توفیق دینی است که امام سجاد(ع) آن را از خداوند بدین نحو می‌طلبد: «وَ أَكْمِلْ ذَلِكَ لِي بِدَوَامِ الطَّاعَةِ، وَ لُزُومِ الْجَمَاعَةِ، وَ رَفْضِ أَهْلِ الْبِدْعِ» (صحیفه سجادیه، ۱۳۷۶، ص ۹۶)؛ خداوند! ایمان مرا با دوام طاعت، پیوستگی در امت و طرد اهل بدعت کامل گردان.

از آنچه گذشت، جایگاه این گروه در دین، بر اساس بینش کفرآمیز، گرایش هوس‌آلود، افترا به خداوند و پیامبر و گمراهی ایشان بیان شد. در ادامه، به کارکرد این گروه در جامعه خواهیم پرداخت.

۴-۵. کارکرد اهل بدعت در جامعه

بررسی کارکرد جامعه‌شناختی اهل ریب و بدعت، از اهمیت بسیاری برخوردار است، چنانکه تعریف برخی همچون مجلسی از این جریان، ناظر به کارکرد تخریبی مبدعان در جامعه است. مجلسی در بیان اوصاف اهل ریب می‌گوید: «الذین یشکون و یرتابون فی الدین أو الذین یریون الناس فیهم بالخیانة و السرقة أو مطلق الفسوق» (مجلسی، ۱۴۰۴، ج ۲۶، ص ۶۲)؛ اینان کسانی‌اند که در دین شک و دودلی دارند یا کسانی هستند که مردم را نیز به وسیله خیانت، دزدی یا مطلق فسق به شک می‌اندازند. با توجه به مطالب گفته‌شده، اکنون به بررسی مهم‌ترین کارکردهای منفی این جریان با تکیه بر نگاه معصومان (ع) می‌پردازیم.

۱-۴-۵. نابودگری دین

پر واضح است که آموزه‌های دین از طریق آیات و روایات به دست ما می‌رسد و یکایک این احکام، توانایی ایفای نقش در زندگی مسلمانان را دارند. افزون بر این، نفس وجود این آیات و روایات موضوعیت دارد. حال اگر بدعتی در دین ایجاد شود، ناگزیر سنتی زیر پا گذاشته خواهد شد و با ازدیاد بدعت‌ها، اساس دین به فراموشی خواهد رفت. از این‌رو، در روایت آمده است: «مَا هَدَمَ الدِّينَ مِثْلُ الْبِدْعِ» (کراجکی، ۱۴۱۰، ج ۱، ص ۳۵۰)؛ هیچ چیز همچون بدعت، دین را نابود نمی‌سازد. بر این اساس، اولین و مهم‌ترین عملکرد منفی مبدع، تخریب دین با اسم دین است.

۲-۴-۵. آغازگری فتنه

با بروز بدعت، شناخت حقیقت برای مردمان و پیروان دشوار خواهد شد و انتخاب راه راستین کار آسانی نیست. امام علی (ع) این مرحله را اولین گام ورود در فتنه می‌داند (برقی، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۲۰۸؛ شریف رضی، ۱۴۱۴، ص ۸۸).

۳-۴-۵. اثر سوء بر جامعه

اثرگذاری و اثرپذیری، یکی از قواعد رفتاری انسان است. بر پایه همین قاعده، هم‌نشینی با افراد در فرهنگ دینی از جایگاه خطیر و انباشته از بایدها و نبایدهای ریز و درشت است. برای نمونه، پیشوایان دینی بهترین بهره‌های انسان را هم‌نشین خوب و شایسته می‌دانند (رک: صدوق، ۱۴۱۳، ج ۴، ص ۳۸۵). قاعده یادشده در مقیاسی بالاتر، جامعه انسانی را در برمی‌گیرد. از بایسته‌های اکید هم‌نشینی نیز، دوری از اهل ریب است؛ زیرا شخص بر اثر قاعده اثرپذیری، خود نیز در زمره اهل ریب قرار خواهد گرفت (صدوق، ۱۳۶۲، ص ۹).

با توجه به تعریف بدعت و ریب، بیان جایگاه اهل بدعت در فرهنگ دین و کارکرد آنان در جامعه اسلامی با نگاهی پدیدارشناسانه می‌توان به خباثت درونی و قباح رفتاری این گروه از یک سو و لزوم طردشدن و عزل‌گشتن اثر ایشان از سوی دیگر پی برد. نکته تکمیلی سخن در اینجا، توجه معناشناسانه به عبارت «اهل بدعت و اهل ریب» است.

۵-۵. قاعده جانشینی در تحلیل عبارت اهل بدعت

رابطه جانشینی، رابطه بین واحدهایی است که به جای هم انتخاب می‌شوند و در همان سطح، واحد جدیدی را به وجود می‌آورند (صفوی، ۱۳۸۰، ص ۲۸). این نسبت از اساسی‌ترین نسبت‌های معنایی است که در روش همزمانی به آن تکیه می‌شود (ایزوتسو، ۱۳۷۸، ص ۲۹۶). به عبارت دیگر رابطه جانشینی، یعنی «بین هریک از عناصر تشکیل‌دهنده یک ساختار دستوری با سایر عناصری که ممکن است در یک خط عمودی به جای آن در یک ساخت قرار گیرند، نوعی رابطه جانشینی برقرار است» (محمدپور، ۱۳۹۰، ص ۱۲۷). این رابطه با مطالعه واژه‌هایی مشخص می‌شود که بتوانند جایگزین همدیگر شوند. این قاعده برای بهره‌وری از واژگان مترادف به شدت کاراست و این اقلام واژگانی، به شرطی مترادف هستند که بتوانند بدون ایجاد تغییری عمده در معنای جمله، به جای یکدیگر قرار گیرند (ایزوتسو، ۱۳۶۰، ص ۱۹۶؛ صفوی، ۱۳۸۰، ص ۱۰۶). با این توضیحات، باید اندیشید که چرا معصوم (ع) به جای عبارتی نظیر «المربوبون و المبتدعون»، از عبارت «اهل الریب و البدع» استفاده کرده و ترکیب واژه «اهل» با «ریب و بدعت» حاوی چه نوع معنایی است. برای فهم این مطلب، به مواردی مشابه آن اشاره خواهد شد.

درباره عبارت «اهل الرجل» برخی گفته‌اند: مراد خاص‌ترین افراد به انسان است (فراهیدی، ۱۴۰۹، ج ۴، ص ۹۰)، بعضی معادل خاندان و پیروان را برگزیده‌اند (رک: طریحی، ۱۳۷۵، ج ۵، ص ۳۱۴) و برخی نیز هم‌قبیله‌ها و نزدیکان را ذکر کرده‌اند (مرتضی زبیدی، ۱۴۱۴، ج ۱۴، ص ۳۵). راغب گوید: «اهل مرد کسانی هستند که با او خویشاوند یا هم‌کیش یا هم‌شهری یا هم‌رشته و صنعت‌اند. عبارت «اهل بیت»؛ یعنی ساکنان آن خانه. در تعیین مصدق، گاه به همسران بسنده کرده‌اند و گاه آن را به دختران و داماد نیز توسعه داده‌اند» (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص ۹۶).

از آنچه در دو عبارت نمونه بیان شد، اضافه‌شدن واژه اهل، بر نوعی پیوستگی بین خود و مضاف‌الیه خویش دلالت دارد و در صورتی به کار می‌رود که میان عده‌ای، پیوند جامعی باشد؛ مثل پدر، شهر، کتاب، علم و غیره و میان جامع و آن افراد انس و الفتی لازم است و کلمه اهل به آن جامع اضافه می‌شود (قرشی، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۱۳۶). این بار معنایی در فارسی نیز کاربرد دارد؛ آنجا که برای نمونه گفته می‌شود: فلانی دیگر نه تنها این کار را می‌کند که اهل این کار شده است. گویی اهل بر پیوند عمیق شخص با مضاف‌الیه خویش دلالت دارد. بنابر آنچه در معنای «اهل» گفته شد، «اهل بدعت» دلالت بر این دارد که افراد مبدع با پدیده بدعت و قرائت نادرست از دین و ایجاد تردید، انس گرفته‌اند به گونه‌ای که میان بدعت‌گذار و بدعت و شک، پیوستگی برقرار است.

۵-۶. کیستی بهتان‌زننده

پس از بیان کیستی بهتان‌شونده، اکنون مجال پرداختن به کیستی بهتان‌زننده مبتنی بر این سؤال است که آیا هرکسی اجازه بهتان دارد یا این کار تنها در اختیار عالمان است؟ اختصاص حکم به همگان، با این چالش روبه‌روست که همگان قادر به تمییز بدعت از سنت و نیز برداشت سره از ناسره در حوزه قرائت دینی نیستند؛ زیرا علم دین و بازشناسی آن از بدعت، نیازمند تخصص است. از سوی دیگر، خطاب حدیث یک خطاب عمومی محسوب می‌شود. افزون بر آن، اثر مورد انتظار و غایت حکم که طرد اجتماعی است، ایجاب می‌کند که این امر، امری همگانی و فراگیر باشد؛ همچنان که از روایات مشابه که در ذیل کارکرد اجتماعی مبدعان بیان شد، چنین برمی‌آید. از همین رو، کیستی بهتان‌زننده، از اهمیت زیادی برخوردار است.

با توجه به ویژگی‌ها و جایگاه مبدعان در کژی اندیشه و تخریب جامعه اسلامی از یک سو و لزوم شناخت سنت و منطق معقول فهم دین مبتنی بر حجیت‌های شرعی از سوی دیگر، به نظر می‌رسد، تعیین مبدع و نوع بهتان باید به دست سنت‌شناس و عالم به حدود

و ثغور بهتان باشد؛ ولی با توجه به لحن خطاب و کارکرد مورد انتظار، ترویج آن پس از تعیین مبدع و نوع بهتان در چهارچوب تعیین‌شده، بر عهده همگان است.

۵-۷. حدود و ثغور بهتان

محور سوم در فهم روایت، پی بردن به حدود و ثغور احکام یادشده در حدیث است. در این باره، نکات ذیل، معیارهایی در ترسیم حدود و ثغور کاربست «سب»، «وقیعه» و «بهتان» هستند که باید بدان‌ها توجه شود؛ الف) پیش‌تر بیان شد که سب به معنای بدنام کردن و غیبت، یعنی فاش کردن عیب‌هایی که شخص داراست. این دو حکم در راستای غایت منصوص-بی‌اثر شدن کلام ایشان در جامعه- است. پس تهمت موردنظر در روایت نیز، در همین فضا معنا می‌شود و نه هر تهمتی. بر همین اساس، حر عاملی نقل کرده است که اهل بدعت را به دروغ‌گویی منسوب کنید (حرعاملی، ۱۴۱۸، ج ۲، ص ۲۳۲).

ب) تهمت و بهتان، تنها راه مقابله با اهل بدعت نیست؛ همچنان که دیگر راه‌های مبارزه و مقابله در سایر روایات نیز بازگو شده است؛ مانند اینکه گفته شده: هنگام بروز بدعت، بر عالم است که علم خود را عرضه کند (رک: برقی، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۲۳۱؛ کلینی، ۱۴۰۷، ج ۱، ص ۵۴) تا بر اساس علم صواب، قرائت‌های نادرست آشکار شوند.

نویسندگان این مقاله معتقدند که این راه نیز در مقام خود پابرجاست؛ همچنان که شبیه این امر، یعنی مقوله هجو در مواجهه مسلمانان با مشرکان بوده است. پیامبر(ص) در موضعی به یاران خود دستور داد که مشرکان را هجو کنید: «أهجوهم و روح القدس معکم» (ابوالفتح رازی، ۱۴۰۸، ج ۱۴، ص ۳۷۰). در موضعی نیز حسان بن ثابت، با دستور مستقیم پیامبر(ص) مشرکان را هجو می‌کرده است (رک: جمحی، بی‌تا، ج ۱، ص ۲۱۷). از همین رو، موقعیت‌شناسی اولین سنجه در تطبیق و اجرای حکم است؛ زیرا حدود و ثغور احکام، بسته به موقعیت‌های زمانی و مکانی متغیرند. تکمیل این بیان در نکته بعدی مسطور است.

ج) احکام واقعی به دو دسته اولی و ثانوی قابل تقسیم است؛ احکام اولی برای موضوعی اولی و بالذات، یعنی بدون در نظر گرفتن عوارض و عناوین ثانوی مانند اضطرار و بدون در نظر گرفتن حالت شک و جهل مکلف نسبت به حکم واقعی جعل می‌شود که حکم واقعی اولی نام دارد. در این بین، احکام واقعی ثانوی، مقابل احکام واقعی اولی است و به احکامی می‌گویند که به سبب عارض شدن حالتی همچون اکراه، اضطرار، عسر و حرج و یا عناوینی مثل نذر، عهد، یمین و تقیه (عناوین ثانوی) بر مکلف جعل می‌شود و در جعل آن، حالت جهل و شک مکلف به حکم واقعی در نظر گرفته نشده است. برای مثال، با اینکه حکم روزه ماه رمضان وجوب است، ولی همین حکم نسبت به مضطر، مریض، زنان در بعضی از حالات و پیران تغییر می‌کند. این حکم را حکم واقعی ثانوی می‌گویند و چون بیش‌ترین کاربرد آن در حالت اضطرار است، به آن «حکم اضطراری» نیز می‌گویند (مرکز اطلاعات و مدارک اسلامی، ۱۳۸۹، صص ۱۱۵-۱۱۶).

با بیان مطالب بالا و با توجه به اصل اولی و قرائن متعدد دیگر باید توجه داشت، روایت مورد بحث، در صدد بیان حکم اولی است. بر همین اساس، این موضوع نیز مانند هر موضوع شرعی دیگر می‌تواند مشمول حکم ثانوی دیگر شود. برای مثال، اگر بهتان در موردی با توجه به فضای رسانه‌ای سبب مفسده بیش‌تر یا مظلوم‌نمایی مبدعان کج‌اندیش و جلب توجه بیشتر مردم به آنان شود، قطعاً در اینجا حکم متفاوت است؛ زیرا نقض غرض و غایت مذکور در روایت پیش می‌آید.

نتیجه‌گیری

روایت «مباهته»، از جمله روایات صحیح‌السند به شمار می‌آید که برخی از اندیشه‌وران در سال‌های اخیر بدان توجه کرده‌اند. از پژوهش حاضر نکات ذیل بدست آمد:

۱. عمده اختلافات در این روایت را می‌توان در چگونگی معناکردن بهتان جست‌وجو کرد. به ضمیمه آنکه از فهم در متعلق حکم (مبدع) غفلت ورزیده‌اند. برخی از بزرگان در معنای بهتان، ترجیح داده‌اند که معنای تحیر و شگفتی را از این ریشه بگیرند و حال آنکه معنای تهمت و افترا برای این ریشه متصور است که بنابر دلایل متعدد، معنای مورد نظر در این روایت از همین قسم به شمار می‌آید؛ زیرا حمل معنای بهتان به تحیر، تنها متعلق به ریشه مجهول است؛ ولی بنابر قول اکثر لغویان و نیز، با بهره‌جویی از قواعد معناشناسی، از جمله رابطه هم‌نشینی، قرارگرفتن این واژه در کنار الفاظی مانند «سب» و «وقیعه» که جملگی معانی منفی دارند، می‌توان گفت که بار معنایی منفی مورد نظر بوده است؛ اما باید دانست با توجه به غایت منصوص حکم، بی‌اثر شدن کلام ایشان در جامعه و هم‌حکمی با بدنام کردن آنان، مصداق تهمت دروغ‌گو برشمردن آنان در جامعه است. همچنان که شیخ حر عاملی به آن اشاره می‌کند.
۲. متعلق حکم در این روایت، کسی است که منافقانه در حوزه فهم دینی به دنبال جایگزینی دین بدیل به جای دین اصیل باشد.
۳. یافته دیگر پژوهش، شناخت متعلق حکم است که بر عهده عالمان به سنت و حدود و ثغور احکام الهی است؛ زیرا علت صدور حکم، بروز بدعت است و عالمان در این مسئله، باید آگاهی کافی از سنت‌های اصیل داشته باشند و آن را در اختیار مردم قرار دهند. از طرفی، تنها راه مقابله با «اهل بدعت» بهتان نیست و این مقاله درصدد اولویت‌بخشی به این راهکار برنیامده است. همچنان که راه‌های دیگری نیز توصیه شده و این حکم در زمره احکام اولیه به شمار می‌آید. اولویت‌بخشی و یا تغییر حکم اولیه در ساحت تکلیف عالمان دینی آشنا به زمان است.

منابع و مأخذ

- قرآن کریم. (۱۳۸۵). ناصر مکارم شیرازی (مترجم).
 صحیفه سجادیه. محسن غرویان. (گردآورنده) (۱۳۷۶)، الهادی.
 نهج البلاغه. محمد بن حسین: شریف رضی. (گردآورنده) (۱۴۱۴)، صبحی صالح (محقق)، دار هجرت.
 آل عصفور، حسین بن محمد. (۱۴۲۱). سداد العباد و رشاد العباد. محسن آل عصفور (محقق)، کتابفروشی محلاتی.
 ابن اسحاق، محمد. (۱۳۹۸). السير و المغازی. سهیل زکار (محقق)، دار الفکر.
 ابن حیون، نعمان بن محمد. (۱۳۸۵). دعائم الإسلام و ذکر الحلال و الحرام و القضايا و الاحکام. آصف فیضی (محقق)، مؤسسة آل البيت (ع).
 ابن داوود حلی، حسن بن علی. (۱۳۴۲). الرجال. دانشگاه تهران.
 ابن درید، محمد بن حسن. (۱۹۸۸). جمهرة اللغة. دار العلم للملایین.
 ابن سیده، علی بن اسماعیل. (۱۴۲۱). المحکم و المحيط الأعظم. دار الکتب العلمیة.
 ابن شعبه حرانی، حسن بن علی. (۱۴۰۴). تحف العقول عن آل الرسول. علی اکبر غفاری (محقق)، مؤسسة النشر الاسلامی.
 ابن عطیة، مقاتل. (۱۴۲۳). أبهی المداد فی شرح مؤتمر علماء بغداد. جمیل حمود (محقق)، مؤسسة الأعلمی.
 ابن فارس، احمد. (۱۴۰۴). معجم مقاییس اللغة. عبدالسلام محمد هارون (محقق)، مکتب الاعلام الاسلامی.
 ابن مقفع، عبدالله. (۱۹۳۷). کلبلة و دمنة. الأمیریة ببولاق.
 ابوالفتح رازی، حسین بن علی. (۱۴۰۸). روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن. بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی.
 اثباتی، اسماعیل و طباطبایی‌پور، سیدکاظم. (۱۳۹۶). تبارشناسی منابع روایات اعتقادی الکافی. کتاب قیم، دوره ۷ (۲)، پیاپی: ۱۷، ۲۸۸-۲۶۵.
 احمدنژاد، امیر و کلباسی، زهرا. (۱۳۹۵). ریشه‌یابی، تحلیل و نقد فتوای جواز بهتان به اهل بدعت. حقوق اسلامی، ۱۳ (۲)، پیاپی: ۴۹، ۹۷-۱۲۸.
 ازهری، محمد بن احمد. (۱۴۲۱). تهذیب اللغة. دار احیاء التراث العربی.
 انصاری دزفولی، مرتضی بن محمد. (۱۴۱۵). المکاسب المحرمة و البیع و الخیارات. محمدجواد رحمتی و سید احمد حسینی (محققان)، منشورات دار الذخائر.
 ایزوتسو، توشیهیکو. (۱۳۸۸). خدا و انسان در قرآن. احمد آرام (مترجم)، شرکت سهامی انتشار.
 ایزوتسو، توشیهیکو. (۱۳۶۰). ساختمان مفاهیم اخلاقی - دینی در قرآن. فریدون بدره‌ای (مترجم)، قلم.
 ایزوتسو، توشیهیکو. (۱۳۷۸). مفهوم ایمان در کلام اسلامی. زهرا پور سینا (مترجم)، سروش.
 بحرانی، یوسف. (۱۴۰۵). الحدائق الناضرة فی أحكام العترة الطاهرة. محمدتقی ایروانی و سید عبدالرزاق مرقم (محققان)، دفتر انتشارات اسلامی.
 بدری، تحسین. (۱۴۲۸). معجم مفردات اصول الفقه المقارن. فرهنگ مشرق زمین.
 برقی، احمد بن محمد. (۱۳۷۱). المحاسن. جلال‌الدین محدث (محقق)، دار الکتب الإسلامیة.
 بستانی، فواد افرام. (۱۳۷۵). فرهنگ ابجدی. رضا مهیار (مترجم)، اسلامی.
 پیروزفر، سهیلا و بهادری، محمدرضا. (۱۳۹۵). بررسی سندی و متنی روایت «مباهته». مطالعات فهم حدیث، ۲ (۲)، پیاپی: ۴، ۷۵-۵۵.
<https://doi.org/10.30479/mfh.2016.1127>
 جمحی، محمد بن سلام. (بی‌تا). طبقات فحول الشعراء. دار المحدثی.
 جوهری، اسماعیل بن حماد. (۱۳۷۶). الصحاح: تاج اللغة و صحاح العربیة. دار العلم للملایین.
 حرّ عاملی، محمد بن حسن. (۱۴۱۸). الفصول المهمة فی أصول الأئمة (تکملة الوسائل). محمد بن محمد الحسین القائینی (محقق)، موسسه معارف اسلامی امام رضا(ع).
 حسن بیگی، علی. (۱۴۰۱). رهیافتی بر گونه‌شناسی حدیث؛ مطالعه موردی گزاره حدیث انگارانه. کتاب قیم، ۱۲ (۱)، پیاپی: ۲۶، ۲۷۳-۲۵۵.
<https://doi.org/10.30512/kq.2021.16031.2993>

- حمیری، عبدالله بن جعفر. (۱۴۱۳). قرب الإسناد. مؤسسة آل البيت (ع). دهخدا، علی اکبر. (۱۳۷۷). لغت‌نامه. دانشگاه تهران.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد. (۱۴۱۲). مفردات ألفاظ القرآن. صفوان عدنان داوودی (محقق)، دار الشامية. رجبی، محمود. (۱۳۹۱). روش تفسیر قرآن. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- روحانی، سید صادق. (۱۴۲۹). منهاج الفقاهة. انوار الهدی. زمخشری، محمود بن عمر. (۱۹۷۹). أساس البلاغة. دار صادر.
- زمخشری، محمود بن عمر. (۱۳۸۶). مقدمة الأدب. موسسه مطالعات اسلامی دانشگاه تهران.
- سیدمرتضی، علی بن حسین. (۱۴۱۰). رسائل. دار القرآن الکریم. صدوق، محمد بن علی. (۱۳۶۲). صفات الشيعة. اعلمی.
- صدوق، محمد بن علی. (۱۴۰۳). معانی الأخبار. علی اکبر غفاری (محقق)، دفتر انتشارات اسلامی.
- صدوق، محمد بن علی. (۱۴۱۳). من لا یحضره الفقیه. علی اکبر غفاری (محقق)، دفتر انتشارات اسلامی.
- صعیدی، عبدالفتاح و موسی، حسین یوسف. (۱۴۱۰). الافصاح فی فقه اللغة. مکتب الإعلام الإسلامی.
- صفوی، کورش. (۱۳۸۰). درآمدی بر معنی‌شناسی. سوره مهر.
- طباطبایی، محمدحسین. (۱۳۹۰). المیزان فی تفسیر القرآن. مؤسسة الاعلمی للمطبوعات.
- طبرسی، احمد بن علی. (۱۴۰۳). الإحتجاج علی أهل اللجاج. مرتضی. طریحی، فخرالدین. (۱۳۷۵). مجمع البحرین. المکتبة المرتضویة.
- طوسی، محمد بن حسن. (۱۴۰۷). تهذیب الأحکام. حسن موسوی خراسان (محقق)، دار الکتب الإسلامیة.
- طوسی، محمد بن حسن. (بی‌تا). الفهرست. المکتبة المرتضویة.
- عسکری، حسن بن عبدالله. (۱۴۰۰). الفروق فی اللغة. دار الافاق الجدیدة.
- علامه حلی، حسن بن یوسف. (۱۴۱۱). رجال العلامة الحلی. محمدصادق بحر العلوم (مصحح)، دار الذخائر.
- علامه حلی، حسن بن یوسف. (۱۴۱۷). خلاصة الأقوال فی معرفة الرجال. جواد قیومی اصفهانی (محقق)، الفقهة.
- فراهیدی، خلیل بن احمد. (۱۴۰۹). کتاب العین. هجرت.
- فیروزآبادی، محمد بن یعقوب. (۱۴۱۵). القاموس المحیط. دار الکتب العلمیة.
- فیومی، احمد بن محمد. (۱۴۱۴). المصباح المنیر فی غریب الشرح الکبیر للرافعی. دار الهجرة.
- قرشی، علی اکبر. (۱۳۷۱). قاموس قرآن. دار الکتب الاسلامیة.
- کراجکی، محمد بن علی. (۱۴۱۰). کنز الفوائد. عبدالله نعمة (محقق)، دار الذخائر.
- کشی، محمد بن عمر. (۱۳۴۸). إختیاز معرفة الرجال. دانشگاه فردوسی.
- کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۰۷). الکافی. علی اکبر غفاری و محمد آخوندی (مصححان)، دار الکتب الإسلامیة.
- مجلسی، محمدباقر. (۱۴۰۳). بحار الأنوار الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار. دار إحياء التراث العربی.
- مجلسی، محمدباقر. (۱۴۰۴). مرآة العقول فی شرح أخبار آل الرسول. سید هاشم رسولی محلاتی (محقق)، دار الکتب الإسلامیة.
- محمدرپور، احمد. (۱۳۹۰). ضد روش (۲). جامعه شناسان.
- محمدیان، علی؛ علمی سولا، محمدرضا و فخرعلی، محمدتقی. (۱۳۹۴). تأملی در مدلول روایت موسوم به مباحته. تحقیقات علوم قرآن و حدیث، ۱۲(۴)، پیاپی: ۲۸، ۱۵۷-۱۸۰. <https://doi.org/10.22051/tqh.2015.2136>
- مدنی، علی خان بن احمد. (۱۳۸۴). الطراز الأول و الكنز لما علیه من لغة العرب المعول. مؤسسة آل البيت (ع) لحياء التراث.
- مرتضی زبیدی، محمد بن محمد. (۱۴۱۴). تاج العروس من جواهر القاموس. علی شیری (محقق)، دار الفکر.
- مرکز اطلاعات و مدارک اسلامی. (۱۳۸۹). فرهنگ‌نامه اصول فقه. پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
- مسعودی، عبدالهادی. (۱۳۸۹). روش فهم حدیث. سمت.
- مصباح یزدی، محمدتقی. (۱۳۹۲). بهترین‌ها و بدترین‌ها از دیدگاه نهج البلاغه. مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).

- مقاتل بن سلیمان. (۱۴۲۳). تفسیر مقاتل بن سلیمان. عبدالله محمود شحاته (محقق)، دار احیاء التراث العربی.
 موحدی محب، عبدالله. (۱۳۹۴). جستاری فقه‌الحدیثی در حدیث بدعت و بهتان. حدیث پژوهی، ۷(۲)، پی‌اچ: ۱۴، ۲۲۹-۲۴۴.
 نجاشی، احمد بن علی. (۱۴۰۷). رجال النجاشی. مؤسسة النشر الاسلامی.
 نجفی، محمدحسن. (۱۳۶۲). جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام. دار احیاء التراث العربی.
 نراقی، احمد بن محمدمهدی. (۱۴۱۵). مستند الشیعة فی أحكام الشریعة. مؤسسه آل‌ال‌بیت (ع).
 ورام، مسعود بن عیسی. (۱۴۱۰). تنبیه الخواطر و نزهة النواظر. مکتبة فقیه.

References

- The Holy Qur'an*. Nāṣir Makārim Shīrāzī. (Translator) (2006), Sulaymānzādih.
Ṣaḥīfah Sajjādīyyah. Muḥsin Gharawīyā. (Collector) (1997), al-Hādī
Nahj al-Balāghah. Muḥammad b. Ḥusayn: Sharīf Raḍī. (Collector) (1993), Ṣubḥī Ṣāliḥ (Researcher), Dār Hijrat.
 Abū al-Futūḥ Rāzī, Ḥusayn b. 'Alī. (1987), *Rawḍ al-jinān wa rawḥ al-janān fī tafsīr al-Qur'an*. Bunyādī Pāzhūhishhāyī Islāmīyī Āstān Quds Raḍawī. [In Persian]
 Aḥmadnizhād, Amīr wa Kalbāsī, Zahrā. (2016). Finding the Origins, Analysis and Criticism of the Fatwa Permitting Slander Against People of Innovation. *Huqūq Islāmī*, 13(2), 97-128. [In Persian]
 'Allāmah Ḥillī, Ḥasan b. Yūsuf. (1990). *Rijāl al-'Allāmat al-Ḥillī*. Muḥammad Ṣādiq Baḥr al-'Ulūm (Editor), Dār al-Dhakhā'ir. [In Arabic]
 'Allāmah Ḥillī, Ḥasan b. Yūsuf. (1996). *Khulāṣat al-'Aqwāl fī Ma'rifat al-Rijāl*. Jawād Qayyūmī Iṣfahānī (Researcher), al-Fiḳāhah. [In Arabic]
 Āl 'Uṣfūr, Ḥusayn b. Muḥammad. (2000). *Sadād al-'ibād wa Rashād al-'Ubbād*. Muḥsin Āl 'Uṣfūr (Researcher), Kitābfulūshī Mahallātī. [In Arabic]
 Anṣārī Dizfūlī, Murtaḍā b. Muḥammad. (1994). *al-Makāsib al-Muḥarramat wa al-Bay' wa al-Khīyārāt*. Muḥammad Jawād Raḥmatī wa sayyid Aḥmad Ḥusaynī (Researchers), Manshūrāt al-Dhakhā'ir. [In Arabic]
 Azharī, Muḥammad b. Aḥmad. (2000). *Tahdhīb al-Lughat*. Dār Iḥyā' al-Turāth al-'Arabī. [In Arabic]
 'Askarī, Ḥasan b. 'Abdullāh. (1979). *al-Furūq fī al-Lughat*. Dār al-Āfāq al-Jadīdah. [In Arabic]
 Badrī, Taḥsīn. (2007). *Mu'jam Mufradāt Uṣūl al-Fiḳh al-Muqārin*. Oriental Culture. . [In Arabic]
 Baḥrānī, Yūsuf. (1984). *al-Ḥadā'iq al-Nādirat fī 'Aḥkām al-'Itrat al-Ṭāhīrat*. Muḥammad Taqī 'Irāwānī wa Sayyid 'Abd al-Razzāq Muqarram (Researchers), Islamic Publications Office. [In Arabic]
 Barqī, Aḥmad b. Muḥammad. (1992). *al-Mahāsīn*. Jalāl al-dīn Muḥaddith (Researcher), Dār al-kutub al-Islāmīyah. [In Arabic]
 Bustānī, Fu'ād Afrām. (1996). *Farhang Abjadī*. Riḍā Mahyār (Translator), Islāmī. [In Persian]
 Dihkhudā, 'Alī Akbar. (1998). *Lughat Nāmih*. University of Tehran. [In Persian]
 Ḥasan Biygī. (2022). An Approach to the Typology of Hadith; A Case Study of Hadith-Presenting Propositions, *Journal of Ketab-e-Qayyem*, 12(1), 255-273. [In Persian] <https://doi.org/10.30512/kq.2021.16031.2993>
 Fayyūmī, Aḥmad b. Muḥammad. (1993). *al-Miṣbāḥ al-Munīr fī Gharīb al-Sharḥ al-Kabīr Lilrāfi 'ī*. Dār al-Hijrat. [In Arabic]
 Farāhīdī, Khalīl b. Aḥmad. (1988). *Kitāb al-'Ayn*. Hijrat. [In Arabic]
 Fīrūz Ābādī, Muḥammad b. Ya'qūb. (1994). *al-Qāmūs al-Muḥīt*. Dār al-kutub al-'Ilmīyah. [In Arabic]
 Ḥurr Āmilī, Muḥammad b. Ḥasan. (1997). *al-Fuṣūl al-Muhimmah fī 'Uṣūl al-'A'immat (Takmilat al-Wasā'il)*. Muḥammad b. Muḥammad al-Ḥusayn al-Qā'īmī (Researcher), Imam Reza(AS) Islamic Education Institute. [In Arabic]
 Ḥimyarī, 'Abdullāh b. Ja'far. (1992). *Qutb al-'Isnād*. Mu'assisat Āl al-Bayt(AS). [In Arabic]
 Ibn 'Aṭīyya, Muqātil. (2002). *'Abḥī al-Midād fī Sharḥ Mu'tamir 'Ulamā' Baghdād*. Jamāl Ḥamūd (Researcher), Mu'assisat al-'A'lamī. [In Arabic]
 Ibn Dāwūd Ḥillī, Ḥasan b. 'Alī. (1963). *al-Rijāl*. University of Tehran. [In Arabic]
 Ibn Durayd, Muḥammad b. Ḥasan. (1988). *Jamharat al-Lughat*. Dār al-'Ilm lilmalāyīn. [In Arabic]
 Ibn Fāris, Aḥmad. (1983). *Mu'jam Maqāyīs al-lughat*. 'Abd al-Salām Muḥammad Hārūn (Researcher), Maktaba al-'A'lām al-'Islāmī. [In Arabic]

- Ibn Ḥayyūn, Nu'mān b. Muḥammad. (2006). *Da 'ā'im al-Islām wa Dhikr al-Ḥalāl wa al-Ḥarām wa al-Qaḍāyā wa al-Aḥkām*. Āṣif Fiydī (Researcher), Mu'assisat Āl al-Bayt(AS). [In Arabic]
- Ibn Ishāq, Muḥammad. (1977). *al-Sīyar wa al-Maghāzī*. Suhayl Zakkār (Researcher), Dār al-Fikr. [In Arabic]
- Ibn Muqaffa', 'Abdullāh. (1937). *Kilīlīh wa Dimnīh*. Al-'Amīriyat Bibūlāq. [In Arabic]
- Ibn Shubah Ḥarrānī, Ḥasan b. 'Alī. (1983). *Tuḥaf al-'Uqūl 'an Āl al-Rasūl*. 'Alī Akbar Ghaffārī (Researcher), Mu'assisat al-Nashr al-'Islāmī. [In Arabic]
- Ibn Sīdah, 'Alī b. Ismā'īl. (2000). *al-Muḥkam wa al-Muḥīṭ al-'A'zam*. Dār al-kutub al-'Ilmīya. [In Arabic]
- Islamic Information and Documents Center. (2010). *Farhang nāmi Uṣū Fiqh*. Islamic Sciences and Culture Academy. [In Persian]
- Ithbātī, Ismā'īl wa Ṭabāṭabā'īpūr, Sayyid Kāzim. (2017). Genealogy of Sources of al-Kāfi's Faith Narrations. *Journal of Ketab-e-Qayyem*, 7(17), Number: 17, 265-288. [In Persian]
- Izutsu, Toshihiko. (1999). *The Concept of Faith in Islamic Theology*. Zahrā pūrsīnā (Translator), Surūsh. [In Persian]
- Izutsu, Toshihiko. (2009). *God and Man in the Qur'ān*. Aḥmad Ārām (Translator), Publishing Company. [In Persian]
- Izutsu, Toshihiko. (1981). *The Structure of Moral-Religious Concepts in the Qur'ān*. Firiydūn Badrī (Translator), Qalam. [In Persian]
- Juhārī, Ismā'īl b. Ḥammād. (1956). *al-Ṣiḥāḥ: Tāj al-lughat wa Ṣiḥāḥ al-'Arabīyat*. Dār al-'Ilm lilmalāyīn. [In Arabic]
- Jumāhī, Muḥammad b. Sallām.(n.d.). *Ṭabaqātu Fuḥūl al-Shu'arā'*. Dār al-Madanī. [In Arabic]
- Karājakī, Muḥammad b. 'Alī. (1989). *Kinz al-Fawā'id*. 'Abdullāh Ni'mat (Researcher), Dār al-Dhakhā'ir. [In Arabic]
- Kashshī, Muḥammad b. 'Umar. (1969). *'Ikhūyār Ma'rifat al-Rijāl*. Ferdowsi University. [In Arabic]
- Kulaynī, Muḥammad b. Ya'qūb. (1986). *al-Kāfi*. 'Alī Akbar Ghaffārī wa Muḥammad Ākhundī (Editors), Dār al-kutub al-'Islāmīyah. [In Arabic]
- Madanī, 'Alī khan b. Aḥmad. (2005). *al-Tirāz al-'Awwal wa al-Kināz limā 'Alayhi min Lughat al-'Arab Mu'awwal*. Mu'assisat Āl al-Bayt li-'Ihyā' al-Turāth. [In Arabic]
- Majlisī, Muḥammad Bāqir. (1982). *Bihār al-anwār al-Jāmi'at Lidurar 'Akhbār al-'A'immat al-'Athār*. Dār Ihyā' al-Turāth al-'Arabī. [In Arabic]
- Majlisī, Muḥammad Bāqir. (1983). *Mirāt al-'Uqūl fī Sharḥ 'Akhbār Āl al-Rasūl*. Sayyid Hāshim Rasūlī Maḥallātī (Researcher), Dār al-kutub al-'Islāmīyah. [In Arabic]
- Ma'ūdī, 'Abdulhādī. (2010). *Rawish Fahm Ḥadīth*. Samt. [In Persian]
- Miṣbāḥ Yazdī, Muḥammad Taqī. (2013). *The best and the worst from the perspective of Nahj al-Balāghah*. Imam Khomeini Education and Research Institute. [In Persian]
- Muḥammadpūr, Aḥmad. (2011). *Anti-Methodism(2)*. Sociologists. [In Persian]
- Muḥammadiyān, 'Alī; 'Lmī Sūlā, Muḥammad Riḍā wa Fakh'alī, Muḥammad Taqī. (2015). Reconsideration of the Denotation of the Hadith Known as Mobahata. *Researches of Quran and Hadith Sciences*, 12(4), Number: 28, 157-180. [In Persian] <https://doi.org/10.22051/tqh.2015.2136>
- Muqāṭil b. Sulaymān. (2002). *Tafsīr Muqāṭil b. Sulaymān*. 'Abdullāh Maḥmūd Shihātah (Researcher), Dār Ihyā' al-Turāth al-'Arabī. [In Arabic]
- Murtaḍā Zabīdī, Muḥammad b. Muḥammad. (1993). *Tāj al-'Arūs Min Jawāhir al-Qāmūs*. 'Alī Shīrī (Researcher), Dār al-Fikr. [In Arabic]
- Muwaḥḥidī Muḥib, 'Abdullāh. (2015). A Theological Study of the Hadith of Heresy and Slander. *Journal of Hadith Studies*, 7(2), Number: 14, 229-244. [In Persian]
- Najafī, Muḥammad Ḥasan. (1983). *Jawāhir al-Kalām fī Sharḥ Sharā'i' al-Islām*. Dār Ihyā' al-Turāth al-'Arabī. [In Arabic]
- Najāshī, Aḥmad b. 'Alī. (1986). *Rijāl al-Najāshī*. Mu'assisat al-Nashr al-Islāmī. [In Arabic]
- Narāqī, Aḥmad b. Muḥammad Mahdī. (1994). *Mustanad Al-Shī'at fī 'Aḥkām al-Sharī'at*. Mu'assisat Āl al-Bayt(AS). [In Arabic]
- Pīrūzfar, Suhiylā wa Bahādūrī, Muḥammad Riḍā. (2016). Documentary and Textual Analysis of the Hadith «Mubahatah». *Studies on Understanding Hadith*, 2(2), Number: 4, 55-75. [In Persian] <https://doi.org/10.30479/mfh.2016.1127>
- Qurashī, 'Alī Akbar. (1992). *Qāmūs Qur'ān*. Dār al-kutub al-'Islāmīyah. [In Arabic]
- Rāghib Iṣfahānī, Ḥusayn b. Muḥammad. (1991). *Mufradāt 'Alfāz al-Qur'ān*. Ṣafwān 'Adnān Dāwūdī (Researcher), Dār al-Shāmīyat. [In Arabic]

- Rajabī, Maḥmūd. (2012). *The Method of Interpretation of the Qur'ān*. Research Institute of Hawzeh and University. [In Persian]
- Rūḥānī, Sayyid Šādiq. (2008). *Minhāj al-Fiqāhat*. Anwār al-Hudā. [In Arabic]
- Šadūq, Muḥammad b. 'Alī. (1983). *Šifāt al-Shī'at*. A'lamī. [In Arabic]
- Šadūq, Muḥammad b. 'Alī. (1982). *Ma'ānī al-'Akhbār*. 'Alī Akbar Ghaffārī (Researcher), Islamic Publications Office. [In Arabic]
- Šadūq, Muḥammad b. 'Alī. (1992). *Man lā Yahḍurhu al-Faqīh*. 'Alī Akbar Ghaffārī (Researcher), Islamic Publications Office. [In Arabic]
- Šafawī, Kūrūsh. (2001). *An Introduction to Semantics*. Surah Mehr. [In Persian]
- Ša'idī, 'Abd al-Fattāḥ wa Mūsā, Ḥusayn Yūsuf. (1989). *al-'Ifšāḥ fī fiqh al-Lughat*. Maktab al-'I'lām al-'Islāmī. [In Arabic]
- Sayyid Murtaḍā, 'Alī b. Ḥusayn. (1989). *Rasā'il*. Dār al-Qur'ān al-Karīm. [In Arabic]
- Zamakhsharī, Maḥmūd b. 'Umar. (1979). *'Asās al-Balāghat*. Dār Šādīr. [In Arabic]
- Zamakhsharī, Maḥmūd b. 'Umar. (2007). *Muqaddamat al-'Adab*. Institute of Islamic Studies, University of Tehran. [In Arabic]
- Ṭabāṭabā'i, Muḥammad Ḥusayn. (1970). *al-Mīzān fī tafsīr al-Qur'ān*. Mu'assisat al-'A'lamī Lilmaṭbū'āt. [In Arabic]
- Ṭabrisī, Aḥmad b. 'Alī. (1982). *al-'Ihtijāj 'alā 'ahl al-lijāj*. Murtaḍā. [In Arabic]
- Ṭurayḥī, Fkhr al-dīn. (1955). *Majma' al-Baḥrayn*. al-Maktabat al-Murtaḍawīyah. [In Arabic]
- Ṭūsī, Muḥammad b. Ḥasan. (1986). *Tahdhīb al-'Aḥkām*. Ḥasan Mūsawī Khirsān (Researcher), Dār al-kutub al-'Islāmīyah. [In Arabic]
- Ṭūsī, Muḥammad b. Ḥasan. (n.d.). *al-Fihrist*. al-Maktabat al-Murtaḍawīyah. [In Arabic]
- Warrām, Mas'ūd b. 'Isā. (1989). *Tanbīh al-Khawāṭir wa Nuzhat al-Nawāzīr*. Maktabat Faqīh. [In Arabic]